

“DE SCHANDIGSTE EN HATELYKSTE PARTYGEEST”

*Opiniegroepen en partijvorming in de stad Mechelen
(1826-1860)*

- Herwig De Lannoy -

In de politieke machtsstrijd in het jonge België vormen de eerste decennia na 1830 een cruciale fase : de opiniegroepen namen hun posities in en gingen zich organiseren in politieke partijen. Aan de vereniging van de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden sinds 1815 werd vijftien jaar later een bruusk einde gesteld door een alliantie van katholieken en liberalen. Dat ‘monsterverbond’ was vanaf 1826 uitgegroeid tot een krachtige oppositiebeweging in reactie tegen de schoolpolitiek van Willem I en de teleurstelling over het uitblijven van een ruime toepassing van de liberale vrijheden van opinie, vergadering, vereniging en pers. De Belgische revolutionairen installeerden een parlementair regime, met vrije, directe verkiezingen. Met de vrijheden en de verkiezingen werden de condities geschapen voor partijvorming. Toch gebeurde dat niet meteen. Pas na de teloorgang van het unionisme in de jaren 1850 werden politieke partijen gesticht. Over de aanloop naar partijvorming en de stichting van partijen, zowel op het nationale niveau als in de steden en gemeenten, bestaan er in het wetenschappelijk onderzoek uiteenlopende en meermaals tegenstrijdige conclusies, standpunten en theorieën. In dit artikel worden de opiniegroepen en partijvorming in Mechelen geanalyseerd in de cruciale jaren 1826-1860. Mechelen was één van de belangrijkste steden en als zetel van het aartsbisdom zowat de kerkelijke hoofdstad van de Zuidelijke Nederlanden en nadien van België.

I. De politieke machtsstrijd en de partijvorming

De ‘moderne’ partijen ontstonden in de Westerse parlementaire regimes omstreeks het midden van de negentiende eeuw. Zij kristalliseerden zich op de belangrijkste politieke breuklijnen¹. Sinds de Franse revolutie van 1789 vormden de moderne vrijheden van opinie, vereniging, vergadering en pers en de scheiding van kerk en staat de basisprincipes van de inrichting van de staat. In België kwam daarmee de confessionele breuklijn op het voorplan². Met de term ‘partij’ werd vóór 1857 eveneens de opiniegroep of ‘gezindheid’ bedoeld³. Pas nadien werd ‘partij’ in de actuele betekenis gebruikt, namelijk in de zin van een politieke organisatie. De opiniegroepen werden in de negentiende eeuw gedomineerd door de ‘elite’. Het begrip ‘elite’ slaat op een min of meer gesloten

groep burgers die bij de uitoefening van de macht op verschillende niveaus betrokken is of invloed uitoefent op deze machtscentra. Door de moderne vrijheden ontstond in het begin van de negentiende eeuw enige bewegingsvrijheid voor de politieke elite en kon zich een oppositie vormen⁴.

Een prominente groep van progressieve katholieken aanvaardde de vrijheden op voorwaarde dat deze ook aan de kerk toegestaan werden. De aanhangers werden door tegenstanders smalend als ‘*catholiques libéraux*’ bestempeld. Tegenover hen stonden de ‘ultramontanen’. Als pausgezinde strekking had het ultramontanisme sinds de contrareformatie veel aanhangers onder de clerici en gelovigen. Het verwierp sinds de Franse revolutie de liberale waarden en het streefde naar de restauratie van de voorrangspositie van de kerk in de maatschappij onder het dogmatisch en disciplinair gezag van de kerk en de paus⁵.

1. De politieke breuklijnen zijn in kaart gebracht door SEYMOUR M. LIPSET & STEIN ROKKAN, “Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments: An Introduction”, in Id. (ed.), *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*, New York, 1967, p. 35-50. Deze theorie werd grotendeels bevestigd in LAURI KARVONEN & STEIN KÜHNLE (eds.), *Party Systems and Voter Alignments Revisited*, London, 2001. De specificiteit in eigen land komt aan bod in VINCENT DE COOREBYTER, “Clivages et partis en Belgique”, in *Courrier hebdomadaire du CRISP*, 2008/15. 2. Zie voor de filosofische en historische achtergrond van de secularisering van de politiek en de complexe relatie in de moderne staten tussen het politiek liberalisme en de scheiding van kerk en staat: PATRICK LOOBUYCK, *De seculiere samenleving. Over religie, atheïsme en democratie*, Antwerpen/Utrecht, 2013, p. 74-80 en 106-113. 3. Zoals door de Belgische revolutionair Louis De Potter in zijn *Révolution belge 1828 à 1839. Souvenirs personnels*, Bruxelles, 1839, dl. 2, p. 8. Zie ook EMMANUEL GERARD, “Les partis politiques”, in *Res Publica*, 1985, nr. 4, p. 461. 4. Els WITTE, *Het verloren koninkrijk. Het harde verzet van de Belgische orangisten tegen de revolutie 1828-1850*, Antwerpen, 2014, p. 20 en 22. 5. KAREL VAN ISACKER, *Werkelijk en wettelijk land. De katholieke opinie tegenover de Rechterzijde 1863-1884*, Antwerpen/Brussel/Gent/Leuven, 1955, p. 44 en 61; EMIEL LAMBERTS, “Het ultramontanisme in België 1830-1914”, in EMIEL LAMBERTS (red.), *De Kruistocht tegen het Liberalisme. Facetten van het ultramontanisme in België in de 19de eeuw.* – Kadoc Jaarboek 1983, Leuven, 1984, p. 38-95; JEAN-LUC SOETE, “L’ultramontanisme et la formation du parti catholique en Belgique de 1875 à 1884”, in EMIEL LAMBERTS (red.), *De Kruistocht...*, p. 200-216.

Omstreeks 1826 groepeerden zich hoge clerici en invloedrijke leken uit de entourage van de aartsbisschop in Mechelen om de leiding van het verzet te nemen tegen koning Willem I en zijn regering. Er groeide een verstandhouding met liberalen die de moderne vrijheden gerealiseerd wilden zien en die tactische alliantie maakte de Belgische revolutie van 1830 mogelijk. Het resultaat was een parlementaire monarchie met een liberale grondwet. Het beeld van de revolutie van 1830 is vertroebeld door de patriottische geschiedschrijving en de politiek geïnspireerde aanvallen daarop van vooral Fransgezinden, flaminganten en socialisten⁶. Om het draagvlak van de revolutie en het unionisme te bepalen, is een analyse van de lokale politieke situatie noodzakelijk omdat de grote en middelgrote steden de verzetshaarden waren tegen het overheidsapparaat van het huis van Oranje⁷. De eerste jaren na de onafhankelijkheid werd België op het nationale, provinciale en lokale beleidsniveau door 'unionistische' coalities van katholieken en liberalen bestuurd. Dat gebeurde ondanks de pauselijke veroordeling in 1832 van het liberaal-katholicisme en de argwaan van vele liberalen tegenover de greep van de kerk op de samenleving. Toen de orangisten, die streefden naar het herstel

van het koningshuis van Oranje, vanaf 1836 hun politiek belang verloren, versterkte de rivaliteit tussen de liberale en katholieke opiniegroepen⁸.

Er zijn veel theorieën over de rol van de opiniegroepen bij de Belgische revolutie, over het unionisme en over de partijvorming. Of en in welke mate de strijd tussen voor- en tegenstanders van de Belgische revolutie aanleiding gaf tot partijvorming, staat in het wetenschappelijke debat nog ter discussie. In Gent en in Luik waren er in 1830-1831 al strak georganiseerde kiescomités die de voorbodes van de partijontwikkeling waren⁹. De vraag is of dat in andere steden, zoals in Mechelen, eveneens het geval was. De decennia na de revolutie ontwikkelden de partijpolitieke organisaties zich eerst in de steden en van daaruit groeiden later de nationale partijstructuren. De theorieën over de vorming, evolutie en werking van de partijen in de parlementaire regimes zijn uitgewerkt vanuit nationale en internationale analyses, maar deze zijn niet geverifieerd op het lokale beleidsniveau¹⁰.

Tot het begin van de jaren 1850 werd de politieke actie en strategie overgelaten aan de verkozenen als individu. Lokale leidersfiguren

6. MARNIX BEYEN, "Een onafwendbaar toeval. 1830 in de Belgische geschiedschrijving", in PETER RIETBERGEN & TOM VERSCHAFFEL (red.), *De erfenis van 1830*, Leuven, 2006, p. 80-81. **7.** Vandaar het onderzoek van de strijd tussen Belgische patriotten en orangisten in de steden door Els Witte. **8.** Omstreeks september 1830 raakte de term 'orangist' in binnen- en buitenland als een geuzennaam in gebruik voor de politieke stroming van de getrouwen van het huis van Oranje. **9.** Zie ELS WITTE, *Politieke machtsstrijd in en om de voornaamste Belgische steden, 1830-1848*, – Pro Civitate. Historische Uitgaven, deel 37, Brussel, 1973, dl. 1, p. 77-103 en nog explicieter in ID., *Het verloren koninkrijk...*, p. 360-361. **10.** Over het ontstaan van de partijen, zie MAURICE DUVERGER, *Les partis politiques*, Paris, 1951. Duverger wordt aanzien als de grondlegger van de partijtypologie. Zie tevens RIK RÖTTGER, "Tussen Forum en markt. De 'geschiedenis van partijen' in het België van de 19de eeuw", in GUY VANTHEMSCHE, MACHTELD DE METSENAERE & JEAN-CLAUDE BURGELMAN (red.), *De Tuin van Heden. Dertig jaar wetenschappelijk onderzoek over de hedendaagse Belgische samenleving*, Brussel, 2007, p. 107-139.

VERKIEZINGEN

Voor de benoeming van de Regeering der Stad.

Borgemeester en Schepenen der stad Mechelen voorkomen alle de inwoonders derzelve, gebragt op den algemeenen lyst der kiezers vermeld in hunne publicatie van den 22 dezer maend en in den supplementairen lyst welken aengeplakt en op het stadhuis ter bezigtiging van ieder-een gedeposeerd zyn, dat de persooenen in die twee lysten gebragt, volgens den artikel 2 van het besluit van het provisioneel Gouvernement van den 8.sten dezer maend en de herhaelde bevelen van den Heer Gouverneur *ad interim* der provincie, opgeroepen worden om zich op Vrydag den 29.sten October 1830, ten negen ueren 's morgens, op het stadhuis te vergaderen, tot den keus van eenen Borgemeester, van dry, Schepenen en van veertien Raedsleden voor deez stad, en dat voorieder van deez keuzen eene byzondere stemming zal plaets hebben; dat alle de persooenen binnen de stad woonende en 23 jaren oud zynde, tot die bedieningen konnen gekozen worden; en dat zy, die mogten vermeenen voor die verkiesingen van eenen van die lysten te zyn achtergelaten, het zy uyt den hoofde dat zy de hoeveelheyd of een gedeelte der hoeveelheyd van fl. 50 in de directe belastingen elders betalen, het zy om dat zy ook liberaele profession uytoeffenen of anderzins, zich op het secretariaet van de regeering moeten aenmelden om hunne reclamatie deswegens voor Donderdag den 28.sten dezer maend des middags te doen, om nog op die lysten gebragt te worden.

Borgemeester en Schepenen moeten alle de inwoonders als notabelen in de bovenvermelde lysten opgeroepen ten ernstigste uytmoedigen van op de vastgestelde dag en uer op het stadhuis aen den keus voor de regeering van de stad deel te neemen.

Gedaen op het stadhuis te Mechelen den 24 October 1830.

Den Borgemeester

VERMYLEN-NEEFS.

Oproep aan de kiesgerechtigde Mechelaars om op 29 oktober 1830 om 9 u. in het stadhuis samen te komen om een burgemeester, drie schepenen en veertien raadsleden van de stad Mechelen te verkiesen. In de aankondiging staat ook een verwijzing naar diegenen die niet op de kieslijst waren opgenomen, maar die alsnog van hun kiesrecht gebruik wilden maken. (Stadsarchief Mechelen)

verzamelden rond zich meestal kleine groepjes gelijkgezinden uit de eigen maatschappelijke elite voor informeel overleg en om hun stem te vragen bij verkiezingen. In ruil verdedigde de verkozen de belangen van de sympathisanten in de verkozen instellingen. Politici gingen steeds meer op hun zelfstandigheid staan tegenover gezaghebbende instituten als de kerk. Om die reden gingen politieke leiders zich verenigen in partijen. Door de partijvorming werden de individuele contacten overstegen en grotendeels – maar niet volledig – vervangen door een geïnstitutionaliseerd netwerk van associaties en andere politieke kringen. Die waren tot het midden van de jaren 1850 meestal enkel bij verkiezingen actief om te waken over de strategie en de voordracht van de kandidaten. Vanaf de late jaren 1850 werden afspraken gemaakt over de grenzen van de stad, het kanton of het arrondissement heen en op nationaal niveau. Er kwam een proces op gang – de ‘nationalization of politics’ – dat langzaam leidde tot een ‘nationaal’ electoraat, nationale partijen, campagnes, politieke thema’s en programma’s. De ‘nationalization’ werd aangestuurd door de partijen zelf. Pas de laatste tien jaar is de ‘nationalization of politics’ grondig wetenschappelijk onderzocht, met vergelijkende studies op nationaal en inter-

nationaal niveau, maar alweer niet of nauwelijks getoetst op het lokale niveau¹¹.

In dit artikel worden de opiniegroepen en de partijvorming geanalyseerd in de stad Mechelen tussen 1826 en 1860. De analyse gebeurt voornamelijk op basis van een onderzoek van de plaatselijke weekbladen en pamfletten vanaf 1830 tot na 1860¹². Het levert een bijdrage aan het debat over de organisatie in politieke partijen om gestalte te geven aan de publieke opinie.

II. Mechelaars voor en tegen Willem I en zijn regering aan de vooravond van de Belgische revolutie

Mechelen had veel in zich om in september 1830 een broeinest van Belgische revolutionairen te worden. De stad was sinds 1559 de zetel van het aartsbisdom en was in 1830 met circa 23.200 inwoners de zesde grootste van het latere België¹³. Er was een fijnmazig netwerk van parochies, katholieke kringen en sociale werken, al maakte de clerus slechts circa 1 % van de bevolking uit. De seminaries en kloosters hadden als klant hun invloed op vele middenstanders. In die milieus was geen begrip voor de onderwijs- en taalpolitiek van

11. Zie vooral DANIELE CARAMANI, *The Nationalization of Politics. The Formation of National Electorates and Party Systems in Western Europe*, Cambridge, 2004, p. 1-2 en 293. Zie tevens dissertatie van PABLO SIMÓN COSANO, *Understanding the Nationalization of Party Systems in Western Europe*, [Barcelona], 2011, met een toepassing van de theorie op de partijen in Spanje. 12. Namelijk de Mechelse weekbladen vanaf 1828 : *Algemeen Aenkondigingsblad* (1828-1857), *Journal de Malines* (1841-1843), *De Mechelaar* (1858-1859), *De Dylbode* (1846-1856), *Gazet van Mechelen* (1857-1864), maar ook andere uit de volgende decennia, evenals pamfletten voor de verkiezingen vanaf 1830, de verslagen van de gemeenteraad voor belangrijke gebeurtenissen in 1828-1860 en een kroniek. Partijarchieven bestaan niet. Wel zijn de eerste gedrukte en uitgegeven statuten van de stedelijke liberale partij van 1857 teruggevonden. 13. Daarmee kwam Mechelen circa 1830 na de grootsteden Brussel, Gent, Antwerpen en Luik en de stad Brugge.

de protestantse koning Willem I. Mechelen had ook een liberale burgerij en zoals elders groeide in dit milieu het ongeduld omdat de toepassing van de moderne vrijheden te wensen overliet. Die liberalen reageerden ook steeds vijandiger op de suprematie van de centrale overheid in de plaatselijke administratie, op de taalwetgeving en op de rechterlijke organisatie en zij vonden in hun oppositierol steun bij de katholieken die de moderne vrijheden aanvaardden. Het gewone volk was ontevreden over de stijgende werkloosheid en de gestegen prijzen van brood en vlees, die door nieuwe belastingen nog extra verhoogd waren¹⁴. Anderzijds, voor de Mechelse adel leek het Nederlands bestuur de beste beveiliging tegen een op Franse leest geschoeide republiek en dat woog zwaarder door dan de afkeer van het verlicht despotisme van Willem I. Bij een tiental van de meest gezaghebbende Mechelse families, met gewezen leden van de Grote Raad of rechtstreekse afstammelingen ervan, was soms fel protest te horen tegen het bewind, maar daarom waren de prominenten uit dit milieu nog geen revolutionairen. Veel ondernemers zagen brood in de eengemaakte economische markt met de noordelijke provincies. Uiteraard kon het regime in Mechelen steunen op de militairen van het Nederlands garnizoen en hun families. De kiesgerechtigden – in Mechelen amper één procent van de bevolking – waren uitsluitend

edellieden, grootgrondbezitters en leden van de hoge burgerij en die wilden een stabiel bestuur. In Mechelen is geen spoor van een ‘volksorangisme’. Evenmin bestond er een proletarische oppositiebeweging¹⁵.

In het Koninkrijk der Nederlanden vreesden protestanten en liberalen de dominantie van de katholieke meerderheid en als remedie werden godsdienstvrijheid en gelijke rechten voor de kerkgenootschappen in de grondwet van 1815 ingeschreven. Willem I droomde van een ‘verlicht catholicisme’ waarin de verschillen met het protestantisme zoveel mogelijk gladgestreken waren. De koning was zelf geen liberaal, maar hij probeerde met het terugdringen van de invloed van de kerk de liberalen voor zich te winnen. Hij wilde het toezicht op het onderwijs in alle geledingen, ook op een deel van de priesteropleiding. De katholieke opinie was zowel in Mechelen als elders in het zuiden diep verdeeld over de liberale vrijheden en de scheiding van kerk en staat. Toch stond zelfs de hoge clerus stilaan meer open voor de nieuwe ideeën. Francis Antoine de Méan, de toenmalige prins-bisschop van Luik, had in 1815 als lid van de Eerste Kamer de grondwettelijke eed afgelegd en daarmee een einde gesteld aan de onvruchtbare afwijzing van de moderne staat door de hoge clerus. Hij had daaraan de steun van de koning voor zijn benoeming door de paus als aartsbisschop van Mechelen

14. JOS VERBEELEN, “Mechelen gedurende de eerste helft der XIXde eeuw. Demografische en economische studie”, in *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, dl. 59, 1955, p. 71-127; JAN MARCHAU, “De gebeurtenissen van 1830 te Mechelen”, in *Handelingen...*, dl. 59, 1955, p. 131-138. 15. In tegenstelling tot Gent, waar het volksorangisme voortleefde in het prille socialisme in de jaren 1870 en 1880 (MAARTEN VAN GINDERACHTER, *Het Rode Vaderland. De vergeten geschiedenis van de communautaire spanningen in het Belgisch socialisme voor WO I*, Tielt, 2005, p. 91).

ÉLECTIONS AU CONGRÈS NATIONAL.

Les BOURGMESTRE et ÉCHEVINS de la ville de Malines ,
invitent Mr *Magnus, Guillaume* section *B* n.^o *471*
conformément aux arrêtés du Gouvernement provisoire de la Belgique des 10, 12, 16 et
23 octobre et comme étant porté sur les listes des Électeurs pour les Élections des Députés
du District de Malines au Congrès National, à se rendre à l'assemblée des Électeurs, qui
sera tenue Mercredi prochain 3 Novembre, à dix heures précises du matin, dans la grande
salle du Tribunal de première instance en cette ville, à l'effet de prendre part à l'élection
de *cinq Députés* et de *cinq suppléans de Députés* au dit Congrès et le préviennent que les
conditions d'éligibilité déterminées par les art. 10 et 11 de l'arrêté du 10 octobre susrap-
pelé sont d'être âgé au moins de 25 ans accomplis, d'être né Belge ou avoir obtenu l'in-
dignat, pourvu toutefois que l'on soit domicilié en Belgique, étant considérés comme
indigènes, tous les étrangers qui ont établi leur domicile en Belgique avant la formation
du ci-devant Royaume des Pays-Bas et qui ont continué d'y résider : il n'est pas requis
que le Député ait son domicile dans la province où il aura été élu.

Les BOURGMESTRE et ÉCHEVINS engagent instamment l'Électeur prénommé à vouloir se
trouver aux jour et heure indiqués dans cet avis, à l'assemblée susdite, pour y exercer
ses fonctions importantes,

Malines, ce 2 novembre 1830.

Le Bourgmestre ,
VERMYLEN-NEEFS.

Par Ordonnance,
Le Secrétaire,
P I S C A E R.

Uitnodiging voor de verkiezing van het Nationaal Congres (de Kamer van Volksvertegenwoordigers) in 1830. Burgemeester en schepenen van de stad Mechelen nodigen Guillaume Magnus uit om zich op 3 november om 10 u. naar de rechtbank van Eerste Aanleg te begeven. Voor de verkiezingen in het district Mechelen werden in 1830 vijf parlamentsleden en vijf vervangers verkozen. Verder staan in de uitnodiging de voorwaarden waaraan de verkozenen moesten voldoen. (Stadsarchief Mechelen)

in 1817 te danken¹⁶. Veel liberale burgers waren praktiserend katholiek, maar meer bevreesd voor een ongebreideld katholicisme dan voor het heersende regime. De gematigde liberalen legden hun focus meer op het economisch liberalisme en daarvoor bood het Koninkrijk de beste garanties. De radicale liberalen kenden aan de staat functies toe die de katholieken tot de persoonlijke leefwereld rekenden en dus binnen de invloedssfeer van de kerk. Dat bemoeilijkte een gemeenschappelijke oppositie tegen het regime.

Toch groeide het verzet tegen de koning en zijn regering. Sinds in 1824 het lager onderwijs en in 1825 de priesteropleidingen onder staatscontrole gebracht waren, had zich in de katholieke opiniegroep de zogeheten "School van Mechelen" gevormd. Deze droeg een politiek-religieuze doctrine uit die een nieuwe verhouding zocht tussen kerk en staat, waarbij niet, zoals in het *ancien régime*, de exclusiviteit van de katholieke religie voorop stond, maar de vrijheid van de cultus. De doctrine werd uitgedragen door de top van de clerus in het aartsbisdom Mechelen, die zich rond de bejaarde en zieke de Méan geschaard had. Deze groep toonde een grotere openheid tegenover de liberale vrijheden dan de geestelijkheid elders in Europa en ging de vrijheid van godsdienst juist hanteren als wapen tegen het overheidsingrijpen.

Als de grote animator van de School van Mechelen manifesteerde zich Cornelis Van Bommel. Deze Noord-Nederlandse priester had een uitstekende reputatie bij katholieken én protestanten als stichter en bestuurder van een kleinseminarie nabij Haarlem. Hij werd de verpersoonlijking van het verzet tegen de godsdienstpolitiek van Willem I nadat zijn seminarie door de koning in 1825 opgeheven werd en hij daarop een aanstelling weigerde aan een wereldlijk college. Hij werd door de Méan naar Mechelen gehaald, beredderde er mee het bestuur van het aartsbisdom en werd de vertrouwenspersoon van de katholieken in het zuiden én het noorden van het land. Hij verkreeg met een gerichte berichtgeving de onvoorwaardelijke steun van Rome voor een harde oppositie tegen de secularisatiepolitiek van de koning en zijn regering. Tegelijk werd hij een sleutelfiguur in de alliantie tussen katholieken en gematigde liberalen omdat hij relatief open stond voor de moderne vrijheden. Hij loodste gelijkgezinden uit heel het land in de entourage van de Méan, onder wie Engelbert Sterckx. Deze leraar aan het grootseminarie van Mechelen had als pastoor-deken vanaf 1824 de reguliere geestelijken in zijn O.-L.-Vrouweparochie in Antwerpen ideologisch op één lijn gekregen en er ondanks de bemoeienissen van de koning katholiek onderwijs ingericht. In 1827 werd hij met voorspraak van Van Bommel als vicaris-generaal aangesteld. De leiders van de 'School van Mechelen' stelden zich

16. Aan de hand van briefwisseling tussen het Vaticaan en zijn vertegenwoordiger in de Nederlanden, sinds de jaren 1990 raadpleegbaar, is het beeld van de eensgezinde oppositie van de (alle) katholieken in het zuiden van het Koninkrijk bijgesteld en de verdeeldheid tussen Rome, de hoge en de lage clerus en de leken aangetoond. Zie de dissertatie van JOHANNES DE VALK, *Roomser dan de paus? Studies over de betrekkingen tussen de Heilige Stoel en het Nederlands katholicisme 1815-1940*, Nijmegen, 1998, p. 94-96.

aan het hoofd van de katholieke oppositie in het zuiden van het rijk. Tegelijk ontstond toenadering tot de gematigde liberalen, voor wie de invoering van de moderne vrijheden door de regering te traag verliep¹⁷.

De "School van Mechelen" werd vanaf januari 1827 als verzetshaard in de zuidelijke provincies buitenspel gezet toen het Vaticaan autonoom onderhandelingen aanknoopte met de regering. De Heilige Stoel deed er voortaan alles aan om de unie tussen liberalen en katholieken te verbreken. Nog datzelfde jaar sloot het Vaticaan een concordaat met de koning. Het concordaat stelde de rechten van de kerk veilig, ook op het gebied van de priesteropleiding. Daarmee hoopte de paus op termijn het eigen gezag te versterken¹⁸. De "School van Mechelen" voelde zich miskend en bestreed het akkoord als een verwerpelijk compromis. Toen de regering de uitvoering van het concordaat op de lange baan schoof, radicaliseerde de katholieke oppositie, vooral onder de lagere geestelijkheid in het zuiden, die teleurgesteld was omdat zelfs de in haar ogen povere verworvenheden van de kerk niet eens door de staat gehomologeerd werden. De "School van Mechelen" verloor zijn leiderschap in de oppositie en de toenadering tussen katholieke en liberale opposanten werd sterker. Begin 1829 liet Willem I zijn droom van een staatskerk toch varen. Hij stemde in met de benoeming van drie bisschoppen die door de hoge clerus werden voorgedragen en die kritisch stonden tegenover het regime. Van Bommel werd bisschop van Luik en pleitte

begin 1830 in een herderlijk schrijven voor toenadering van de kerk en de gelovigen tot het regime. In het voorjaar van 1830 gaf Willem I de priesteropleiding terug in handen van de kerkelijke overheid. Niet alleen Van Bommel, ook de overige tenoren van de "School van Mechelen" en vele invloedrijke Mechelse katholieke leken toonden zich tevreden, al hoopten zij dat de Vaticaanse restauratiepolitiek finaal zou slagen. Tegelijk zagen vooral conservatieve katholieken de samenwerking met de liberalen als een verwerpelijke alliantie die snel moest verdwijnen.

Dat het orangisme van vooraanstaande katholieken zo groot was in Mechelen, lijkt afwijkend tegenover de meeste andere steden in de zuidelijke provincies, al blijkt uit recente studies dat de steun aan Oranje in de Zuidelijke Nederlanden onderschat is geweest¹⁹. Het succes van het katholiek orangisme in Mechelen was een gevolg van de toenadering tot het regime vanwege de hoge geestelijkheid aan het aartsbisdom, zelfs de liberaal-katholieken van de "School van Mechelen", en de aversie van de conservatieve katholieken tegen het 'monsterverbond' met de liberalen. De toegevingen van Willem I aan de kerk waren echter te beperkt en zij kwamen te laat om in het zuiden van het land de lont nog uit het kruitvat van de revolutie te halen. Niet alleen was de voortrekkersrol van de "School van Mechelen" uitgespeeld, maar zij verloor ook de controle over de oppositiebeweging die zichzelf mee op gang getrokken had.

17. JOHANNES DE VALK, *Roomser dan de paus?...*, p. 89-101. 18. *Id.*, *Roomser dan de paus?...*, p. 55. 19. FRANK JUDO, "De lange aanloop naar de aprilrellen van 1834. Een bijdrage tot de geschiedenis van het orangisme te Brussel, 1832-1834", in *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 1996, nr. 1-2, p. 86.

Francis Antoine de Méan had in 1815 als prins-bisschop van Luik en lid van de Eerste Kamer de grondwettelijke eed afgelegd en daarmee een einde gesteld aan de afwijzing van de moderne staat door de hoge clerus. In 1817 werd hij tot aartsbisschop van Mechelen benoemd. (KU Leuven, prentenkabinet)

De “School van Mechelen” gaf een eigen karakter aan het liberaal-katholicisme in het nieuwe België omdat die, anders dan de Franse filosoof en priester Félicité de Lamennais, geen absolute scheiding nastreefde van kerk en staat. De overheid had een rol te spelen in de verdediging van de moderne vrijheden, want precies die boden de beste waarborgen voor het behoud en de uitbreiding van de katholieke cultus in het land. Door de constructieve houding tegenover de liberale beginselen bood de ideologie van de “School van Mechelen” meer perspectief voor de positie van de kerk in de moderne staat dan die van Lamennais. Dat besefte ook Engelbert Sterckx, die in februari 1832 aartsbisschop van Mechelen werd. De aanhangers van Lamennais in België sloten zich kort na de Belgische revolutie bij de “School van Mechelen” aan. In 1834 trachtte de “School” een brug te slaan tussen de katholieke voor- en tegenstanders van de moderne vrijheden²⁰.

Naast het instituut kerk waren er nog andere organisaties in het land die een belangrijke opiniegroep verenigden : de vrijmetselaarsloges. Sinds de Franse tijd hadden zich in Mechelen veel vrijmetselaars geëngageerd in de politiek. Ook veel katholieke leiders profileerden zich als vrijmetselaars en zij waren niet onder de indruk van de veroordelingen van de vrijmetselarij die paus Pius VIII in 1829 herhaalde²¹. In de stad

was evenwel geen loge meer actief sinds ‘*La Concorde*’ in 1819 weggedeemsterd was. Bovendien was de verdeeldheid bij de vrijmetselaars over het regime erg groot, ook in Mechelen. Jean-Joseph Vermylen-Neeffs was een liberaal-katholiek en de politieke leider van de oppositie in de Mechelse regentieraad – de gemeenteraad van toen – terwijl Gustaaf Van Velsen, de arrondissementscommissaris, antiklerikaal en orangist was. Joseph della Faille, die de ‘Voorzittend Meester’ van ‘*La Concorde*’ was geweest en zetelde in de tweede kamer, was katholiek én een overtuigd orangist²². De houding tegenover Willem I en zijn regering doorkruiste dus de confessionele breuklijn en verdeelde ook in de vrijmetselarij de katholieken en liberalen.

In de Mechelse regentieraad stelde de ‘oppositie’ tegen de koning en zijn regime nauwelijks iets voor. Het enige incident betrof een dispuut op 4 juni 1828 over het aankopen van kunstgravures van de plechtige inhuldiging van de koning, waarbij de liberaal-katholieke burgemeester Jan Baptist Olivier de doorslaggevende stem moest leveren om dit goedgekeurd te krijgen²³. Het belangrijkste middel van de opposanten waren de petitionnementen, want behalve in enkele grootsteden ontbraken de middelen om een oppositiekraant te verspreiden, ook in Mechelen. Oppositieleden trokken de boer op om handtekeningen van burgers te ronselen

20. ALOIS SIMON, “L’École de Malines (1826-1830)”, in *Collectanea Mechliniensia*, dl. 37, 1952, p. 349-364; JOHANNES DE VALK, *Roomser dan de paus?...*, p. 53, 66, 81, 86-97. **21.** ELS WITTE, *Het verloren koninkrijk...*, p. 77. **22.** Zie over de leden van de Mechelse vrijmetselaarsloges : HENRI INSTALLÉ, *Mechelse verlichte geesten, vrijdenkers en vrijmetselaars (1772-1840)*, Antwerpen/Rotterdam, 1990, p. 21-25 en 40-42. **23.** Wie voor- en wie tegenstemde, wordt in het verslag niet vermeld [Stadsarchief Mechelen (= SAM), Raad van Regering der stad Mechelen, 4.6.1828].

en daarmee het maatschappelijk draagvlak voor hun eisen aan te tonen. De eerste petitie in november 1828 werd in de zuidelijke provincies van het rijk door meer dan 40.000 personen getekend. Zij eisten ministeriële verantwoordelijkheid en de vrijheid van pers, onderwijs en het vrij taalgebruik in dit landsgedeelte. In de stad Mechelen slaagde burgemeester Olivier erin de actie in de kiem te smoren door de enkele aanstokers onder druk te zetten. De tweede petitie voor de “volle vrijheid van het onderwijs” van einde 1829 kende in Mechelen meer succes omdat het thema concreter was en de lagere clerus zich sterker aangesproken voelde, maar de hoge geestelijkheid en de “School van Mechelen” hielden zich afzijdig. Burgemeester Olivier werd om zijn ijver tegen de petitie enige tijd de biecht geweigerd²⁴. In december 1829 werden in de zuidelijke provincies meer dan 300.000 handtekeningen verzameld, waarvan bijna 300 van Mechelaars. Daarmee was het succes in Mechelen bescheiden in vergelijking met andere steden. In Antwerpen, waar de anti-orangisten over een eigen krant beschikten, tekenden 5.008 personen. Bovendien kende de petitiebeweging op het platteland in verhouding meer succes dan in de steden²⁵.

Gedreven door het succes van de petitiebeweging in de zuidelijke provincies – maar niet in Mechelen – streefden de opposanten naar de totale overwinning. Voor de liberalen

betekende dit de scheiding van kerk en staat en de toepassing van de moderne vrijheden. Voor de katholieke oppositie was het streefdoel het definitief afrekenen met de overheidsbemoeienis in kerkelijke zaken. De juli-omwenteling in Frankrijk van 1830 verenigde ook buiten dat land het politiek liberalisme en het nationalisme en was een inspirerend voorbeeld voor nationalistische bewegingen tegen ‘vreemde overheersers’, zoals in Polen en in de zuidelijke provincies van de Nederlanden. Bij de Mechelaars was er geen spoor van een Belgisch nationaal gevoel, net zomin als er een Groot-Nederlands was²⁶.

III. Belgische patriotten versus orangisten in Mechelen tijdens en na de revolutie (1830-1836)

De Belgische revolutie van augustus-oktober 1830 was voor Mechelen een importproduct. Slechts één incident op 24 september bleek een vermelding in de kronieken waard, namelijk de mislukte poging van Belgischgezinden om gevangenen te bevrijden. De kapitein van de grenadiers bezweek nadien aan zijn verwondingen. Op 18 oktober verliet het Nederlands garnizoen de stad en die nacht werden enkele winkels en huizen geplunderd, een actie die meer gericht was tegen hoge ambtenaren dan tegen de orangisten op zich. De volgende dag kwam de door het Voorlopig Bewind

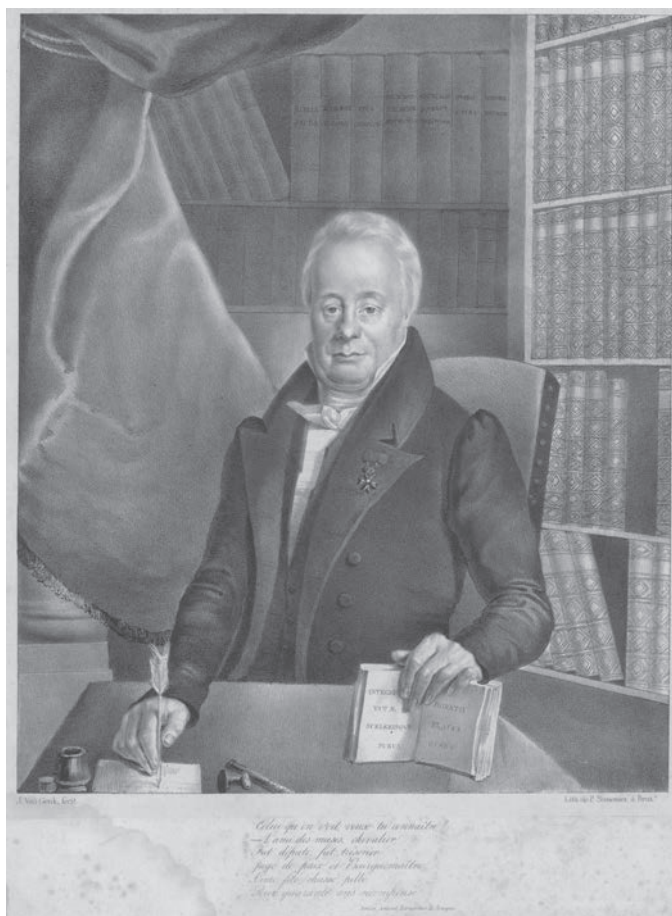
24. ALOÏS SIMON, *Le Cardinal Sterckx et son temps (1792-1867)*, Wetteren, 1950, dl. 1, p. 113; JAN MARCHAU, *De gebeurtenissen...*, p. 134. 25. JAN MARCHAU, *De gebeurtenissen...*, p. 130-138. Zie over de diverse redenen van het succes op het platteland: LUC FRANÇOIS, *Politieke integratie...*, p. 167-181. 26. Overigens werden de Grootnederlandse gevoelens ook elders in de zuidelijke provincies enkel in minderheidsgroepen gekoesterd. (ELS WITTE, *Het verloren koninkrijk...*, p. 110).

aangestelde provinciegouverneur de macht opeisen. Hij moest dreigen met belegering van de stad door de Belgische strijdkrachten om de meest fervente orangisten uit het stadsbestuur weg te krijgen. Burgemeester Jan Baptist Olivier, één van de drie schepenen en twee raadsleden werden afgezet. De nieuwe liberaal-katholieke burgervader werd Jean Joseph Vermeylen-Neeffs, die de voorbije jaren zowat de leider van de oppositie tegen Oranje was geweest. De nieuwe liberaal-katholieke schepenen Joseph André de Meester, toen de rijkste burger van de stad, genoot het vertrouwen van het Voorlopig Bewind. De twee andere schepenen, met orangistische sympathieën, bleven op post. Ook de dertien overige leden van de Mechelse gemeenteraad die op 20 oktober 1830 door de Belgische gouverneur aangesteld werden, waren allen oudgedienden en geen enkele van hen was een overtuigd revolutionair. De machtsbasis van de Belgische patriotten in Mechelen was precair²⁷.

Voor zover er van een revolutionaire actie in Mechelen sprake was, kan die niet toegeschreven worden aan in meerderheid conservatieve liberalen en katholieken, zoals historicus Luc François in het revolutionaire zuiden algemeen vaststelde, want in Mechelen stelden die zich behoedzaam op²⁸.

Een handvol jonge progressieve liberalen profileerden zich wél luidruchtig tijdens de revolutiedagen, met voorop de 24-jarige advocaat Constant De Brouwer en zijn één jaar jongere volle neef Florent De Brouwer-de Hogendorp, afkomstig uit een Mechelse familie van 'nouveaux riches'. Zij vonden steun bij de hoog opgeleide liberale elite en de 51-jarige rentenier Jean Joseph Le Noir werd voorzitter van een Mechelse Belgisch-patriottische kring. In de hoop hun machtspositie te legitimeren en te verstevigen, startten de revolutionairen in België eind oktober 1830 met de voorbereiding van verkiezingen voor een nationaal bestuur en voor de gemeenteraden. De kiescijns bleef gelijk aan deze tijdens het Nederlands bewind, maar daarnaast kwamen er capaciteitskiezers, die door hun opleiding of functie stemrecht verkregen. In Mechelen maakte die groep ruim 28 % van het kiezerskorps uit, wat na Luik het hoogste percentage van de twintig belangrijkste Belgische steden was²⁹. Toch kregen van de circa 23.200 Mechelaars bij de gemeenteraadsverkiezingen van 29 en 30 oktober 1830 er slechts 340 kiesrecht, of anderhalve procent van de bevolking. Met de rechtstreekse verkiezing van de burgemeester, de schepenen en de raadsleden trachtten de revolutionairen de gemeentelijke autonomie te versterken. Enkele dagen voor

27. Raad van Regering der Stad Mechelen, verslagen vergaderingen 27, 28.8 en 20.10.1830. Kroniekschrijver Frans Schellens toonde zich verbaasd over de machtsverhoudingen van toen : HYACINTHE CONINCKX, *1815-1830. La fin de deux régimes. Quelques pages de la chronique malinoise racontées par un contemporain*, Malines, 1904, p. 94. Zie ook HEIDI DE NIJN, "Het stadsbestuur van Mechelen gedurende de Franse en Nederlandse overheersing. Samenstelling en organisatie", in *Handelingen...*, dl. 92, 1988, p. 304 en 311-313. 28. LUC FRANÇOIS, "Politieke integratie of exclusie? Belgische notabelen tussen 1785-1835", in *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 1977, nr. 1-2, p. 168. 29. In Leuven bv. was dat maar 15 %. Els WITTE, *Politieke machtsstrijd...*, dl. 1, p. 55.

Jan Baptist Olivier beheerde een familiale brouwerij, was vrederechter en gelegenhedsdichter. Hij was als burgemeester van Mechelen in 1826-1830 één van de trouwste aanhangers van Willem I en was trots op zijn titel van Ridder van de Nederlandse Leeuw. Tijdens de omwenteling moest hij in oktober 1830 plaats ruimen voor een Belgisch patriot.

Lithografie van J. Van Genk met onderaan een gedicht van de bibliofiel Bernardus De Bruyne. (Stadsarchief Mechelen)

de stembusgang bevestigde de patriottische kring van Le Noir in een poll voor de leden zijn vertrouwen in burgemeester Vermeylen-Neeffs, maar méér dan dat kwam er niet uit de bus. De patriottische kring werd geen succes en verdween na enkele jaren van het toneel³⁰.

Bij de gemeenteraadsverkiezingen van eind oktober 1830 bleek hoe groot de apathie van de Mechelaars tegenover het nieuwe bewind was. Meer dan de helft van de kiesgerechtigden bleef weg. Dan nog viel de stemming voor de Belgische patriotten tegen en zij vernietigden de stemming tot tweemaal toe, zogezegd omdat de keuze door intriges op orangisten gevallen was³¹. Meer dan een status quo zat er voor de revolutionairen ondanks al die manipulaties hoe dan ook niet in. De meerderheid van de zeventien gemeenteraadsleden was antirevolutionair, onder wie militante orangisten zoals de liberaalgezinde Hyacinthe Verhaghen. Vermeylen-Neeffs bleef burgemeester en de nieuw verkozen schepenen Philippe De Pauw was een Oranjegezind conservatief katholiek³². De katholieken verkregen in het Mechels stadsbestuur een overweldigende meerderheid. Bij de verkiezing van de leden voor het nationale congres op 3 november 1830 bleef ongeveer de helft van de Mechelse kiezers afwezig. Er raakten alweer

overwegend orangisten verkozen, maar die weigerden het mandaat op te nemen, zodat Belgischgezinde plaatsvervangers gingen zetelen³³.

De kerkleiding was voorstander van een goede verstandhouding tussen troon en altaar, maar de staat moest het wettelijk en administratief kader scheppen voor de vrije ontwikkeling van de katholieke godsdienst. Dat verklaart waarom aartsbisschop de Méan in december 1830 zelf om de scheiding van kerk en staat verzocht³⁴. De geestelijkheid had zich buiten de revolutionaire acties gehouden, maar nam onmiddellijk nadien met volle kracht aan de machtswisseling deel. Sterckx ontsloeg Oranjegezinde directeurs en leraren uit de stedelijke colleges in het land en verving hen door volgzaam katholieken. Op die manier kon hij het monopolie van de kerk in het stedelijk onderwijs herstellen. In Mechelen kreeg eind augustus 1831 de kerkleiding het dagelijks bestuur in handen van de enige niet-confessionele middelbare jongensschool in de stad, vanaf 1837 Pitzemburg genaamd. De orangistische principaal Jan Baptist Van Aesbroek werd eind 1832 vervangen door kanunnik Jan David, professor aan het kleinseminarie, naar wie de latere cultuurvereniging genoemd zou worden. De gemeenteraad behield wel de mogelijkheid

30. ELIS WITTE, *Politieke machtsstrijd...*, dl. 1, p. 61. **31.** HYACINTHE CONINCKX, *1815-1830. La fin de deux régimes...*, p. 70; ELIS WITTE, *Politieke machtsstrijd...*, dl. 1, p. 57. **32.** De twee andere schepenen werden herkozen: de Belgisch-patriot Joseph André de Meester en de orangist Corneel Jozef Scheppers. Zie: *Algemeen Aenkondigingsblad van Mechelen, Antwerpen, Lier, Turnhout, Brussel, Vilvoorden, etc.*, 24.10.1830, p. 1, 31.10.1830. Dit weekblad (ook *Journal d'Annonces*) omvatte eveneens Franstalige artikelen en bracht in 1841-1845 als unionistisch-katholiek opinieblad meer politiek nieuws. **33.** *Congrès national de Belgique, 10 novembre 1830, Rapports des Commissions de Vérification des Pouvoirs, 16 novembre 1830*; JAN MARCHAU, *De gebeurtenissen...*, p. 149-150. **34.** KAREL VAN ISACKER, *Herderlijke brieven over politiek 1830/1966*, Antwerpen, 1969, p. 13-16.

om de tien jaar het beheer van het stadscollege opnieuw over te nemen³⁵.

In de encycliek *Mirari vos* veroordeelde de ancien régime-paus Gregorius XVI in 1832 het liberaal-katholicisme. Voor de meerderheid van de katholieken, inclusief kardinaal Sterckx, was het unionisme met de liberalen sinds 1830 in België evenwel een realiteit, die althans tactisch de kerkelijke belangen het best diende. De steun van Sterckx aan de Belgische liberale grondwet en het regime veroorzaakte orangistisch protest in Mechelen tegen zijn inauguratie als aartsbisschop in januari 1833. Voor de kerkleiding bleef het dansen op een slappe koord³⁶. In tegenstelling tot Sterckx liepen vele katholieken niet hoog op met het Belgische staatsbestel en dat veroorzaakte volgens de aartsbisschop een te groot absentisme van katholieken bij de verkiezingen. Vlak voor de parlementsverkiezingen van 23 mei 1833 riep Sterckx de pastoors van zijn aartsbisdom op hiertegen in te gaan: “Wy hebben met droefheyd vernomen dat er in ons bisdom personen gevonden worden (...) die meynen dat zy (...) mogen verzuymen van zich te doen inschryven op den lyst der kiezers, of nalaten van aen den keus deel te nemen; wy aenzoeken u (...) hun van hunne dooling te overtuigen”³⁷. Of het afzijdig blijven van de katholieken de hoofreden was voor de zwakke verkiezingsresultaten, is uit de schaarse bronnen niet op te maken. Hoe dan

ook, van de drie volksvertegenwoordigers uit het arrondissement was er in 1831 slechts één vertrouweling van het aartsbisdom. De kerk dreigde haar greep op de politieke besluitvorming te verliezen. De morele druk op de gelovigen vanop de kansel had in de stad en het arrondissement Mechelen de volgende jaren een gunstig effect voor de katholieken: in 1835-1839 waren twee van de drie Mechelse volksvertegenwoordigers katholiek en in 1841-1848 hadden de katholieken de drie Kamerzetels in handen.

De Mechelse orangisten beschikten de eerste jaren na de revolutie over een eigen vergaderlokaal, waar ze regelmatig samenkwamen en de orangistische kranten uit Brussel en Gent lazen, maar een Mechels blad kwam er niet. Hun electorale actie was geïmproviseerd en defensief, met een gebrek aan leiding en structuur en zij gaven het initiatief uit handen omdat velen zich na de revolutie uit het politieke leven teruggetrokken hadden³⁸. De gemeenteraadsverkiezingen van 14 juli 1836 – de eerste volgens de nieuwe gemeentewet – waren beslissend voor het politieke lot van de Mechelse orangisten. Er waren enkel nog cijnskiezers en de Belgische regering had zijn greep op de lokale besturen vergroot door de rechtstreekse verkiezing van de burgemeester en de schepenen te vervangen door een aanstelling door de koning. Voor de Mechelse verkiezingskandidaten was

35. In 1863 leidde dat tot de eerste ‘schoolstrijd’ in de stad (ALOÏS SIMON, *L’Église catholique et les débuts de la Belgique indépendante*, Wetteren, 1949, p. 50-54 en 127; *Id.*, *Le Cardinal Sterckx...*, p. 107-110). 36. EMIEL LAMBERTS, *Het ultramontanisme in België 1830-1914...*, p. 40-41. 37. KAREL VAN ISACKER, *Herderlijke brieven over politiek 1830/1966...*, p. 22-23. 38. De Mechelse orangisten vormden een minder hechte groep dan vermoed wordt door ELS WITTE, *Politieke machtsstrijd...*, dl. 1, p. 57 en 79.

de strijd voor of tegen de revolutie in 1836 geen thema meer, wel de maatregelen om handel en nijverheid te bevorderen³⁹. Mechelen werd in die jaren het knooppunt van de spoorwegen in België en huisvestte de centrale werkplaatsen ervan. Het nieuwe land had inmiddels een grondwet, een koning en een parlement. Het Belgisch grondgebied was van Nederlandse troepen bevrijd, de orangistische contrarevolutie was mislukt en Frankrijk en Engeland waren het nieuwe België gunstig gezind. De Mechelse kiezers brachten de genadeslag toe aan de verzwakte orangistische beweging. Het Belgisch patriottisme van Constant De Brouwer en zijn medestanders belette de herverkiezing van de liberale orangistische schepen Hyacinthe Verhaghen⁴⁰. De integratie van de orangisten in de katholieke opiniegroep verliep vlotter. Jean-Joseph Vermeylen-Neeffs, liberaal-katholiek, bleef burgemeester. De Pauw, conservatief katholiek, werd door de gemeenteraad opnieuw tot schepen verkozen en zijn drie collega's-schepenen waren Belgische patriotten : de conservatieve katholiek Jacob Van Kiel, de liberaal-katholiek Egide Ketelaars en de radicale liberaal Jean Le Noir uit de patriottische groep rond De Brouwer⁴¹. De effectieve macht van de radicale liberalen was nog erg bescheiden : van de zeventien raadsleden behoorden er in 1836 slechts vier tot die strekking en minstens elf tot de katholieke opiniegroep.

De politieke kaarten werden in Mechelen nog grondiger geschud door het plotse

overlijden van burgemeester Jean-Joseph Vermeylen-Neeffs op 30 juli 1836, twee weken na de verkiezingen. Zijn neef Jean Henri de Perceval, nochtans een voormalig orangist, werd door de koning als de nieuwe burgemeester benoemd. In zijn streven naar een verregaande scheiding van kerk en staat werd de Perceval gesteund door de liberaal-katholieke schepenen Egide Ketelaars. De radicale liberalen slaagden er de volgende jaren meermaals in zowel hun gematigde opiniegenoten als de liberaal-katholieken in de gemeenteraad aan hun kant te krijgen, tegen de conservatieve katholieken in. Zo geraakten in 1837-1838 petitities goedgekeurd ten gunste van een liberale hervorming van het gemeentelijk kiesrecht⁴². Vanaf 1841 lukte dat niet meer door de toegenomen rivaliteit tussen de katholieken en de liberalen. De meeste liberaal-katholieken, op enkele na, bleken niet meer bereid hun steun te geven aan de liberalen in het streven naar de scheiding van kerk en staat.

IV. Hoogdagen van het unionisme : 'partijloos' tijdperk of niet? (1836-1844)

In het Koninkrijk der Nederlanden was er een 'kerkpartij' en een antiklerikale 'partij', echter niet in de betekenis van een politieke organisatie. Het ging om losse verbonden van plaatselijk en nationale leiders uit de katholieke en liberale opiniegroepen die eigen programmapunten verdedigden in

39. Zie de ingezonden open brief "aux électeurs de la ville de Malines" van de radicaal-liberale leider Constant De Brouwer in *Algemeen Aenkondigingsblad van Mechelen*, 1.5.1836 en zijn artikel van 15.5.1836. 40. Hij raakte niet herkozen en werd niet "afgezet", zoals onterecht vermeld wordt door Els Witte, *Politieke machtsstrijd...*, dl. 2, p. 28. 41. *Aenkondigingsblad*, 10 en 17.7.1836. 42. Els Witte, *Politieke machtsstrijd...*, dl. 1, p. 251.

Prentbriefkaart van de zuidelijke vleugel van het aartsbisschoppelijk paleis aan de Wollemarkt in Mechelen. Het paleis is tussen 1717 en 1741 gebouwd in opdracht van aartsbisschop Thomas d'Alsace. Tijdens de Franse revolutie volgde in 1798 de onteigening en openbare verkoop. Na de aankoop door de provincie Antwerpen in 1818 doet het complex opnieuw dienst als paleis voor de aartsbisschop. (Stadsarchief Mechelen)

de pers, bij verkiezingen en in de verkozen raden. Voorafgaand aan de verkiezingen werden dikwijls kanshebbers gepolst om te weten of zij een politieke functie wilden opnemen. Elke kiesgerechtigde kon naar eigen goeddunken een lijstje samenstellen van kandidaten als er meerdere zetels te begeven waren. Het kiessysteem was volledig afgestemd op personen. Het kwam er voor de kiezer niet zozeer op aan leden van een bepaalde opiniegroep te verkiezen, wel de personen die het meest geschikt geacht werden. Door de persoonlijke lijstjes werd een ideologische partijstrijd vermeden of alvast geminimaliseerd. Het zette tegelijk de deur open voor manipulatie door de overheid van de weinige kiesgerechtigden, temeer omdat het geheim van de stemming niet gegarandeerd was. Ook door het benoemingsrecht van de koning, het standensysteem in de provinciale staten en het getrapte kiesstelsel voor de tweede kamer en de gemeenteraden werden inspraak en partijvorming belet⁴³. Wel organiseerden de opposanten tegen het regime, naast de voormelde petitie's, ook perscampagnes, vooral bij de verkiezingen in 1828-1829 voor de provincieraden, die de leden van de tweede kamer verkozen⁴⁴. In Mechelen, waar de oppositie zwak stond, organisatie miste en verdeeld was, kwam van zulke perscampagne niets in huis.

Pas na de Belgische revolutie van 1830 maakten de moderne vrijheden en het stelsel van de vrije en rechtstreekse verkiezingen

een ongehinderde ontwikkeling van de partijen in theorie mogelijk. Hoe belangrijk de strijd tussen orangisten en Belgische patriotten ook was, het leidde in de steden niet tot partijvorming, al waren er belangrijke aanzetten in Gent. Het unionisme zette een rem op de partijvorming, de opiniegroepen hadden nog geen structuren uitgebouwd om de politieke partijvorming gestalte te geven en de kieswet voorzag nog niet in een formele kandidaatstelling. In Mechelen was er bovendien tot 1857 een stevige katholieke meerderheid in de gemeenteraad en de katholieke leiders wilden die niet ondermijnd zien door een partijstrijd. De eerste initiatieven voor de partijvorming in de stad Mechelen kwamen van hun grootste tegenstanders, de radicale liberalen, die fel antiklerikaal waren.

Elke burger die aan de verkiesbaarheidsvoorwaarden voldeed, kon verkozen worden. Er doken pamfletten op met modellijstjes van personen van de meest uiteenlopende opinie, ontstaan uit de persoonlijke relaties van kandidaten. De verleiding is groot om in die veelheid van namenlijsten een nieuwe vorm van 'burgerschap' te zien. Tot het midden van de 19de eeuw was het burgerschap gebaseerd op vertrouwen en de burger werd niet geacht om de politieke thema's zelf te beoordelen, want daar dienden de verkozenen voor. Nadien kwam het burgerschapsmodel op dat gebaseerd was op partijaanhankelijkheid. Maar pas aan het einde van de negentiende

43. LODE WILS, "De katholieke partij in België...", p. 471; ID., "Het Verenigd Koninkrijk van koning Willem I (1815-1830) en de natievorming" in *Bijdragen en Mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, 1997, nr. 4, p. 503; LODEWIJK BLOK, *Stemmen en kiezen. Het kiesstelsel in Nederland in de periode 1815-1850*, Groningen, 1987, p. 79-100.

44. ELS WITTE, *Het verloren koninkrijk...*, p. 30 en 61.

eeuw werden de partijstandpunten belangrijk, die voortaan veel uitdrukkelijker door de kandidaten in hun persoonlijke contacten en in de gelijkgezinde opiniepers verkondigd werden⁴⁵. Het burgerschap is in de loop van de negentiende eeuw geëvolueerd in de richting van een meer 'actieve' vorm, gebaseerd op individuele inhoudelijke keuzes. Toch is dat niet de enige reden voor de variatie aan uiteenlopende namenlijsten in Mechelen en elders tot 1858. De voornaamste reden is dat er geen coördinerende instantie – een politieke partij dus – bestond die de 'formele' voordracht van een kandidatenlijst regelde. Bovendien, zolang de ideologische spanning niet op scherp stond, was het inhoudelijke debat zo goed als onbestaand.

Op de wildgroei aan modellijstjes hadden de politieke leiders, de kerk en de vrijmetselaarsloges weinig of geen greep, en dus ook niet op de voordracht van kandidaten. Als reactie ontstonden in de meeste steden van het land de eerste katholieke kiescomités van verkozenen, kandidaten en enkele invloedrijke kiezers. Dit select gezelschap kwam bij verkiezingen samen en werkte "*dans le plus grand secret*" om kandidaten aan te duiden die in de pers gesteund werden, dus zonder de achterban te consulteren. In de katholieke kiescomités vervulde de hogere clerus de rol van supervisor, de lagere clerus trad op als electoraal vertrouwensfiguur of 'agent', met

de pastoor die vanop de kansel de richtlijnen doorgaf, en de leken speelden slechts een tweederangs rol⁴⁶. In Mechelen was tot 1841 niet eens een katholiek kiescomité actief en daarmee was zij de enige van de twintig belangrijkste Belgische steden waar dit nog ontbrak. De katholieke leiders in Mechelen namen geen initiatief om een kiescomité te vormen om hun meerderheidspositie in de verkozen instellingen niet in gevaar te brengen.

Terwijl in Brussel, Luik en Gent de politieke activiteiten van de liberalen gestuurd werden door een aantal loges, was daarvan in Mechelen niets te merken. Overigens waren de bijeenkomsten van de loges door hun gesloten, geheim karakter geen ideale pijler voor de permanente politieke vereniging van kiezers en verkozenen. Bovendien was bij de vrijmetselaars de verdeeldheid groot tussen revolutionairen en orangisten, tussen doctrinaire en radicale liberalen, tussen sociaal-conservatieven en sociaal-progressieven, tussen voor- en tegenstanders van politieke actie en tot 1837 ook nog tussen liberalen en katholieken. Anderzijds kon de broederband tussen de vrijmetselaars veel meningsverschillen opvangen. De kracht van de vrijmetselarij lag in de sterkte van haar leiders: intellectuelen uit de maatschappelijke elite. Eén van de voornaamste was Goswin de Stassart, in 1833 de stichter en tot 1841 de

45. MICHAEL SCHUDSON, "Good Citizens and Bad History. Today's Political Ideas in Historical Perspective", in *The Communication Review*, 2000, nr. 1, p. 8; YVES DEJAEGHERE & MARC HOOOGHE, "Op zoek naar de 'monitorial citizen'. Een empirisch onderzoek naar de prevalentie van postmodern burgerschap in België", in *Res Publica*, 2006, nr. 4, p. 397-398. 46. ELS WITTE, "Wijzigingen in de Belgische elite in 1830. Een voorlopige verkenning", in *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, 1979, p. 249-250; JEAN-LUC SOETE, *Structures et organisations de base du parti catholique en Belgique (1863-1884)*, Louvain, 1996, p. 591.

Engelbert Sterckx werd in februari 1832 benoemd tot aartsbisschop van Mechelen. Door de constructieve houding tegenover de liberale beginselen bood de "School van Mechelen" kansen voor de positie van de katholieke kerk in de jonge Belgische staat. (KU Leuven, prentenkabinet)

eerste Grootmeester van het Grootoosten van België. Dat was de koepel van heel wat loges die zich als de woordvoerder van de vrijmetselarij in het land manifesteerde en de interne verdeeldheid trachtte toe te dekken. Goswin de Stassart was geboren in Mechelen, maar hij had nauwelijks of geen banden met de stad of zijn bestuurders. De Mechelse vrijmetselaars misten een charismatisch leider die de interne meningsverschillen kon overstijgen. Pas op 30 januari 1836 werd opnieuw een loge in Mechelen actief, *La Régénération*, en die erkende het gezag van het Grootoosten van België⁴⁷. Zij telde zowel liberalen als heel wat katholieken onder de logebroeders, want in de 'reguliere' vrijmetselarij, waartoe *La Régénération* behoorde, was een vorm van deïsme en theïsme gemeengoed. Overigens, vrijwel alle Mechelse liberalen, ook de vrijmetselaars onder hen, waren tot de jaren 1850 kerkgangers. Maar zij aanvaardden geen inmenging van de kerk in het politieke leven en zij verwierpen elke kerkelijke bevoogding in aangelegenheden die niet specifiek godsdienstig waren⁴⁸.

Toen eind december 1837 kardinaal Sterckx de afkeuring van de vrijmetselarij door de kerk in herinnering bracht, traden alle katholieken uit en de werking van *La Régénération* viel stil. De jonge Armand de Perceval (1818 - na 1869), de zoon van de Mechelse burgemeester Jean Henri de Perceval, was de meest actieve vrijmetselaar in de stad. Hij voelde zich echter meer aangetrokken door de Luikse loge *La*

Parfaite Intelligence et L'Étoile Réunie, waar het idee van een antiklerikale partijvorming erg populair werd. *La Régénération* in Mechelen kon slechts bescheiden liefdadigheidsacties en propaganda voor het vrijzinnige gedachtegoed ontwikkelen, maar miste daadkracht, prestige en de wil om de liberale partijvorming vorm te geven⁴⁹.

Na de aanvaarding van het Verdrag der 24 artikelen in 1839 door Nederland was de dreiging voor het voortbestaan van België weggevallen en werd de confessionele breuklijn dominant. In april 1840 kwam voor het eerst een homogene regering van liberalen aan de macht. Die zette het unionistisch beleid verder, maar zij werd desondanks gewantwoord door de conservatieve katholieken. In en vanuit de meeste grootsteden kwam het unionisme nog meer onder druk door het antikerkelijk radicalisme dat verspreid werd door de loges. Onder impuls van de Brusselse loge ontstond in 1841 de *Alliance libérale* als de eerste politieke vereniging van het land⁵⁰.

Op 18 februari 1841 kwamen de katholieke parlementsleden van heel het land voor het eerst in Brussel bijeen en daaruit groeide de 'parlementaire rechterzijde'. De verkozenen wilden hun zelfstandigheid tegenover de kerkelijke leiding vergroten en daarom moest vanuit een nationale organisatie de politieke actie van de katholieken door leken op het plaatselijk niveau gecoördineerd worden⁵¹. De katholieke politici riepen de lagere clerus op

47. *Suprême Conseil de Belgique (...) du rite écossais ancien et accepté*, Bruxelles, [1840], p. 69. 48. ELS WITTE, "De Belgische vrijdenkersorganisaties (1854-1914). Ontstaan, ontwikkeling en rol", in *Tijdschrift voor de studie van de Verlichting*, 1977, nr. 2, p. 137-138. 49. ELS WITTE, *Politieke machtsstrijd...*, dl. 1, p. 214; HENRI INSTALLÉ, *Mechelse verlichte geesten...*, p. 10-25. 50. FRANK JUDO, *De lange aanloop...*, p. 96-101. 51. STATHIS N. KALYVAS, *The Rise of Christian Democracy in Europe*, Ithaca/Londen, 1996, p. 59 en 187-188. Anders dan de titel aangeeft, betreft dit een analyse van de vorming van de confessionele partijen.

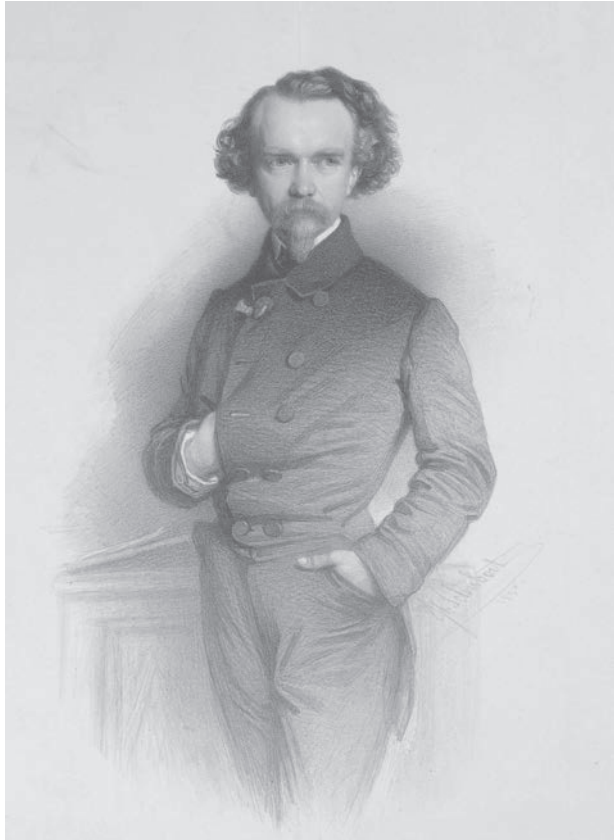
om mee de vorming van plaatselijke electorale comités te promoten⁵². Het was tevens de eerste stap van de katholieke opiniegroep in het lange proces van de ‘nationalization of politics’: een poging om de politieke actie en strategie nationaal te stroomlijnen⁵³. Er manifesteerde zich namelijk een breuklijn op het streven van de nationale bewindvoerders om greep te krijgen op het lokaal beleid en het verzet daartegen van de lokale machthebbers. In Mechelen had het nationale initiatief geen onmiddellijke effect. In juni 1841 deed de liberaal-katholiek Félix van den Branden de Reeth de partijstrijd nog af als een misverstand, aangezien bijna alle liberalen katholiek waren en België een constitutionele ‘liberale’ staat was. Tegelijk beperkten de katholieken, door de gematigdheid te prediken, de politisering in de gemeenteraad⁵⁴.

De strijd tussen katholieken en radicale liberalen kwam twee weken voor de Kamerverkiezingen van 8 juni 1841 in een stroomversnelling. Het *Journal de Malines et de l’Arrondissement* verscheen als het eerste politieke nieuwsblad van Mechelen. Het uitsluitend Franstalige weekblad was Belgisch-patriottisch en werd na enkele nummers de spreekbuis van de radicale liberalen⁵⁵. Die

stonden onder de leiding van Armand de Perceval, directeur van het *Journal*, en Constant De Brouwer, die antiklerikale opiniestukken in het blad schreef. De katholieken hadden tot dan weinig belang gehecht aan hun pers omdat door het beperkt aantal kiezers de individuele beïnvloeding door het kerkelijk netwerk van vertrouwelingen prima werkte. Dat veranderde in Mechelen na het verschijnen van het *Journal* en als reactie profileerde het *Aenkondigingsblad* zich als de spreekbuis van de katholieke ‘gezindheid’⁵⁶.

Een drietal weken voor de Kamerverkiezingen van 8 juni 1841 had zich in Mechelen dan toch een katholiek kiescomité gevormd, in navolging van de ‘nationale’ oproep van de parlementaire rechterzijde van februari, zoals dat voordien al in meerdere arrondissementele hoofdplaatsen gebeurd was. Het comité was een besloten vergadering van de Mechelse katholieke prominenten. Volgens het radiaal-liberale weekblad *Journal de Malines* had het aartsbisdom vooraf autonoom de kandidatenlijst opgesteld, maar de presentatie ervan door het comité “*au nom du parti catholique*” in de katholieke pers had op de kiezers veel impact⁵⁷. De katholieken veroverden de drie Kamerzetels

52. G. GUYOT DE MISHAEGEN, *Le Parti Catholique Belge de 1830 à 1884*, Bruxelles, 1946, p. 62; JEAN-LUC SOETE, *Structures...*, p. 4. 53. DANIELE CARAMANI, *The Nationalization of Politics...*, p. 1-2. 54. FÉLIX VAN DEN BRANDEN DE REETH, *De l’alliance des partis modérés ou considérations politiques, philosophiques et religieuses sur les partis en Belgique. Par un jeune Belge*, Malines, 1841, met een bespreking in het *Aenkondigingsblad*, 11.7.1841, p.1. 55. *Journal de Malines et de l’arrondissement. Feuille hebdomadaire – Politique, littérature, industrie & commerce*, 23.5.1841, 1e jg, nr. 1. PIERRE RYCKMANS, *Drukkers en pers te Mechelen (1773-1914)*, – *Repertorium*, Interuniversitair Centrum voor Hedendaagse Geschiedenis, Bijdragen 70, Leuven-Parijs, 1972, p. 276-277 en 523-524 veronderstelt ten onrechte dat de redactie tot mei 1843 in handen was van progressieve katholieken en liberalen. 56. *Aenkondigingsblad*, 23 mei 1841. Dit tweetalige weekblad werd de spreekbuis van het katholieke Mechelse kiescomité ‘Het Paepenhofken’, aldus *Journal de Malines*, 22 mei 1842. 57. *Journal de Malines*, 6 en 13.6.1841, 24.4.1842.

Armand de Perceval was een radicaal liberaal, vrijmetselaar en antiklerikaal, zoon van burgemeester Jean Henri de Perceval. Hij onderhield contacten met de voormannen van de Waalse en Franse socialistische avant-garde, was directeur van het Journal de Malines en ambassadesecretaris in Parijs. Hij was achtereenvolgens gemeenteraadslid, volksvertegenwoordiger voor het arrondissement Mechelen en voor het arrondissement Brussel. Na een schandaal moest hij ontslag nemen uit zijn politieke functies. Daarna leidde hij een zwervend bestaan doorheen Europa en raakte aan lager wal. (Lithografie door Joseph Schubert, circa 1854, Stadsarchief Mechelen)

in het arrondissement Mechelen. Kort nadien werden liberaalgezinde gewezen orangisten zoals Hyacinth Verhaghen opgenomen in de Belgisch-patriottische groep rond Constant De Brouwer⁵⁸.

De liberalen waren ontevreden over de beslissing van de unionistische regering in 1842 om voor de gemeenteraadsverkiezingen de steden in kleine kieswijken in te delen. De concrete indeling werd aan de stadsbesturen overgelaten en de katholieke meerderheid in Mechelen dacht voor zichzelf een zo gunstig mogelijke regeling uit, die alle logica miste⁵⁹. Daarbij overspeelde zij haar hand, want door in een buitenwijk twee raadsleden door amper 18 kiezers te doen verkiezen, raakte een landbouwer verkozen die noch door de katholieken, noch door de liberalen gesteund was⁶⁰. De indeling in kieswijken werd al in 1848 verlaten en het systeem uit 1836 werd heringevoerd, met twee kieskringen: *intra muros* – de stad binnen de middeleeuwse vestingsmuren – en *extra muros*, de landelijke gehuchten net buiten de vesten. De hardnekkigheid waarmee de politieke strijd rond de kieswijken ook in Mechelen gevoerd werd, toont het belang van de breuklijn tussen de buitengehuchten, met hun landbouw en ambachtelijke nijverheid, en de binnenstad, met zijn industrie.

Over heel het land – en zeker in de steden – was het bij de gemeenteraadsverkiezingen van 25 oktober 1842 zo goed als uit met de voordracht van gemeenschappelijke kandidaten door de liberale en katholieke opiniegroep. De liberalen wilden werk maken van de secularisatie, met name door het invoeren van het neutraal onderwijs dat door de overheid georganiseerd moest worden, buiten de invloedssfeer van de kerkelijke overheid⁶¹. Tegelijk werd een volgende stap gezet in de *'nationalization of politics'*. Naast de herziening van de gemeentewet kwamen nationale thema's zoals het openbaar onderwijs vanaf 1841-1842 prominent aan bod in de campagnes, ook bij de lokale verkiezingen. In Mechelen bleven de katholieken er trouw aan het unionisme en dus werd elke inhoudelijke discussie door hen afgehouden⁶². Binnen de liberale opiniegroep werd het unionisme wél fundamenteel in vraag gesteld toen enkele radicale liberalen weigerden de kandidatuur te steunen van de conservatieve katholieke schepen Philippe De Pauw en meteen werd het antiklerikalisme hun verkiezingsthema. Bovendien kantten zij zich openlijk tegen de 'afvallige' want gematigde liberaal Charles du Trieu de Terdonck, een sociaal-conservatief gemeenteraadslid en gewezen provinciaal gedeputeerde die naar de katholieke opiniegroep evolueerde⁶³. De

58. Els Witte, *Politieke machtsstrijd...*, dl. 1, p. 299. 59. In 1843 telden de vier kieswijken respectievelijk 191, 209, 161 en 18 kiezers om de 17 gemeenteraadsleden aan te duiden (*Aenkondigingsblad*, 25.10.1842; *Rapport sur l'administration et la situation des affaires de la ville de Malines, Année 1843*, p. 18). 60. *Journal de Malines*, 30.10.1842, was hierover hoogst ontevreden en zag erin het bewijs van de katholieke machtsongher. 61. Vooral de wet op het lager onderwijs van 23 september 1842 dreef de katholieke en liberale opinies uit elkaar. (Jacques Lory, *Libéralisme et instruction primaire 1842-1879. Introduction à l'étude de la lutte scolaire en Belgique*, – Université de Louvain. Recueil de Travaux d'Histoire et de Philologie, 6e Série, Fascicule 17, Leuven, 1979, dl. 1, p. 5 en 129-130). 62. *Aenkondigingsblad*, 10.10.1842. 63. *De Mechelaer*, 22 en 29.5.1859.

radicale liberale kopstukken Constant De Brouwer en Jean Le Noir werden verrassend niet als gemeenteraadsleden herkozen. Het college telde na de verkiezingen een katholieke burgemeester, drie katholieke schepenen die het unionisme verdedigden en de conservatieve katholieke schepenen De Pauw⁶⁴. De verkiezingen waren dus uitgedraaid op een nederlaag van de radicale liberalen, die allen uit de raad verdwenen omdat zij elk compromis met de katholieken resoluut van de hand gewezen hadden, maar evenzeer omdat zij tegelijk getracht hadden af te rekenen met de gematigde liberalen.

V. Zwanenzang van het unionisme (1844-1857)

De Mechelse radicale liberalen rond Constant De Brouwer hadden in 1842 hun les geleerd. Hun *Journal de Malines* verdween in september 1843⁶⁵. Bij de gemeenteraadsverkiezingen van 28 oktober 1845 bleven in de meeste steden de liberalen hun traditioneel geworden antiklerikale koers volgen, terwijl Constant De Brouwer in Mechelen met gematigde katholieken een electorale coalitie aanging⁶⁶. Elders in het land, zoals in Brugge en Kortrijk, leidden zulke allianties van katholieken en liberalen doorgaans tot een status-quo in de machtsverhoudingen. In Mechelen maakten de katholieken met hun trouw aan het unionisme de weg vrij voor de antiklerikale liberalen, want juist die raakten verkozen.

Bovendien verwaarloosden de katholieken vanuit hun comfortpositie de organisatie van een plaatselijke politieke partij en zij verkwanselden de voorsprong die zij in 1841 tegenover de liberalen opgebouwd hadden met het kiescomité, want dat was weggefallen. De katholieken behielden in de Mechelse gemeenteraad een meerderheid van tien op de zeventien zetels. Daarnaast zetelden nog twee liberaal-katholieken – de gefortuneerde brouwer Edouard Broers en bankier Egide Ketelaars, die echter de liberalen steunden op het gebied van de scheiding van kerk en staat. Na het overlijden van de liberaal-katholieke burgemeester Jean de Steenhault de Waerbeek in februari 1845 deden de conservatieve katholieken hun aanvoerder Philippe De Pauw als de nieuwe burgervader benoemen. Het schepencollege bestond toen uit de boegbeelden van het unionisme Edouard Broers, Egide Ketelaars en Félix van den Branden de Reeth – drie overtuigde liberaal-katholieken – en de conservatieve katholieke notaris Jean De Keersmaeker⁶⁷.

Binnen de vrijmetselarij was, na de kerkelijke veroordeling ervan in 1837, op het hoogste niveau nagedacht over de systematische omvorming van de vrijmetselaarskringen in afdelingen van een 'Liberale Partij'. Zover kwam het niet, maar in 1841 was wel *L'Alliance libérale* in Brussel gesticht, de eerste plaatselijke liberale vereniging die méér was dan een tijdelijk kiescomité⁶⁸. Op 14 juni 1846 vond op initiatief van *L'Alliance libérale*

64. *Aencondigingsblad*, 30.10.1842. 65. *Journal de Malines*, 10.9.1843. 66. Els Witte, *Politieke machtsstrijd...*, dl. 1, p. 328-329. 67. *De Dylbode*, 15.2.1846, p. 1, 3 mei 1846, p. 4; Els Witte, *Politieke machtsstrijd...*, dl. 1, p. 288. 68. Els Witte, *Politieke machtsstrijd...*, dl. 1, p. 188-213; Marie-Rose Thielemans & Roger Desmed, "De steunpilaren van de liberale gedachte en actie", in *Het Liberalisme in België...*, p. 55-56.

AEN DE KIEZERS

VAN HET

Arrondissement

MECHELEN.

De onafhankelyke en patriottische Kiezers van het arrondissement Mechelen hebben zich vereenigd, op Zondag 29 November, om 3 ure, in de Salle de Paris, Laugen Bruel, te Mechelen, in algemeene kiezing-vergadering, onder het voorzitterschap van M. H. VAN NAGHEM, Ridder der Koninglyke Leopolds Orde, President van de Provinciale Staten van Antwerpen.

Aen het dagorde was de keus van dry kandidaten voor de Wetgevende Kiezingen op 10 December bepaeld, kandidaten wiens grondstellingen geheel en al zouden overeenkomen met de inzichten die onzen eerbiedigen KONING gehad heeft als hy aen het nieuw ministerie de zaken des lands vertrouwd heeft.

De heer van Hogendorp behoudende de gezetten laten weten, door eenen brief, dat hy zyn mandaet niet meer terug vroeg, was er dus eene plaats open.

De algemeene vergadering, door zynen bovengenoemden achtbaren Voorzitter, en onder de warme toejuichingen van eene talryke menigte, heeft als definitieve kandidaten geproklameert :

De heeren **Armand DE PERCEVAL**, aftredend lid,
BERGMANN, burgemeester te Lier,
N. REYNTIENS-NEYT, grondeigenaer.

De welpyzende kiezers, vrienden van ons Vaderland, worden krachtadig aangemoedigd om deze dry achtbare namen op hunne stembriefjes te schryven. Want deze dry kandidaten zyn aen de Belgische Vryheden verkleefd; zy zullen standvastig aen hunne denkwyze blyven en niet draeijen naer alle winden gelyk de weer-haentjens; kortom, zy willen dat iedereen in zyn vak blyft : de pastoor in zyne kerk, de burgemeester in zyn gemeentehuis.

LEVE DE KONING!

Druckery van Kern, Verleggen, Looischt Kanaal, 88, te Sint-Joosten-Neude.

Bekendmaking van de drie kandidaten voor de parlamentsverkiezingen van 29 november 1857 om 3 u. voor het arrondissement Mechelen. Armand de Perceval werd niet gekozen, maar raakte via een vacante liberale zetel voor het arrondissement Brussel toch nog in het parlement. Opvallend is hoe in het toenmalige taalgebruik de standvastigheid van de kandidaten werd geprezen : "Zij zullen standvastig aen hunne denkwyze blyven en niet draeijen naer alle winden gelyk de weer-haentjes"... (Stadsarchief Mechelen)

en enkele liberale leiders een nationaal liberaal congres plaats van afgevaardigden van plaatselijke kiescomités. Het congres genoot de morele en financiële steun van de vrijmetselaarsloges. Vele vooraanstaande liberalen bleven afwezig omdat zij de vorming van permanente kiesverenigingen nog afwezen of omdat zij *L'Alliance* te vooruitstrevend vonden op sociaal en democratisch gebied. Toch slaagden de organisatoren erin de congresgangers te verenigen achter het pleidooi voor een nationale liberale partij met erkende leiders die gezag hadden over de liberale verkozenen. Bovendien kwam een programma voor het Belgisch liberalisme uit de bus dat toegejuicht werd door zowel de doctrinairers als de radicalen, de twee heersende strekkingen. Dat programma omvatte radicaal-liberale eisen: de geleidelijke verlaging van de cijns in alle steden, een beperkte vorm van capaciteitskiesrecht en de intrekking van de 'reactionaire' wetten van de unionistische regeringen. Daarmee wilden de liberalen alvast een einde stellen aan de inmenging van de geestelijkheid in het openbaar onderwijs.

Het liberaal congres van 1846 leidde niet tot nationale partijvorming. Een tweede nationaal congres op 28 maart 1847 bleef door de interne verdeeldheid tussen doctrinairers en radicalen zonder resultaat en het de volgende jaren lukte het niet meer om zulk evenement te organiseren of ermee de uitbouw van de politieke organisatie aan te sturen. Pas in 1870 werd het programma van 1846 in een nationaal congres herzien. Ook in Mechelen

leidde het congres van 1846 niet tot de vorming van een plaatselijke liberale associatie. Toch was door de liberale opiniegroep een nieuwe stap gezet in de '*nationalization of politics*'. Dezelfde programmapunten werden voortaan over heel het land gepropageerd. Ten slotte kwam door dit strijdvaardiger liberalisme op regeringsniveau het unionisme onder druk. Dit werd doorbroken na de parlamentsverkiezingen van 1847 en er kwam een liberale regering. De West-Europese revolutiegolf van 1848 veroorzaakte ook in België een ruk naar meer democratie, met een verdere verlaging van de kiescijns tot onmiddellijk gevolg. In Mechelen steeg het aantal kiesgerechtigden voor de gemeenteraad tot circa 900 burgers, een toename met ongeveer een derde. De lagere burgerij en welgestelde landbouwers kregen stemrecht, en die stelden zich overwegend radicaler op binnen hun opiniegroep. Als gevolg daarvan gingen de lokale politici zich duidelijker profileren, niet alleen op confessioneel vlak, maar ook als vertegenwoordigers van een sociale groep. Dat speelde in de stad Mechelen het meest in het voordeel van de radicale liberalen, die trouwens enige aandacht voor de democratische en sociale beweging opbrachten⁶⁹.

Naarmate de liberale regering haar politiek programma uitvoerde, nam in het land het zelfvertrouwen van de eigen achterban toe. Aan katholieke zijde wonnen de ultramontanen aan aanhang, ook in Mechelen, al bleef daar de katholiek-liberale subgroep politiek de sterkste. In

69. Pamfletten wetgevende verkiezingen 1848 (SAM, Modern archief, Varia nr. 390).

de stad beleefde het unionisme zijn laatste hoogdagen. Belangrijke gevolgen had de wet op de onverenigbaarheden die vlak voor de parlementsverkiezingen van 13 juni 1848 gestemd was en die de cumulatie van hoge functies in de rechterlijke macht met politieke mandaten verbood. Die maakte een abrupt einde aan de politieke carrière van meerdere voornamelijk katholieke leiders in de stad en het arrondissement Mechelen en van twee van de drie zittende volksvertegenwoordigers. Daardoor en door het overlijden van een volksvertegenwoordiger moesten de katholieken op enkele maanden tijd drie nieuwe kandidaten voor de kamer naar voor schuiven. Nieuweling Félix van den Branden de Reeth zweerde nog steeds trouw aan het unionisme en hij werd als enige katholiek verkozen⁷⁰. De katholieken verloren in het arrondissement Mechelen dus in één klap twee van hun drie Kamerzetels aan de radicale liberalen, die zich verenigden rond het programma van het Belgisch liberalisme van 1846. De gemeenteraadsverkiezingen van 22 en 23 augustus 1848 verliepen in Mechelen nog steeds in een geest van unionisme en brachten weinig verandering, ondanks de kiesrechtuitbreiding⁷¹. De liberale regering trachtte nadien in het land zoveel mogelijk gelijkgezinden tot burgemeester of schepen te benoemen. In Mechelen lukte dat echter niet : de conservatieve katholiek Philippe De Pauw, die sinds 1846 burgemeester was, bleef op post met een college van twee liberaal-katholieke en twee conservatieve katholieke schepenen.

De liberale regering voorzag in 1850 in de oprichting in het land van tien koninklijke athenea en vijftig rijksmiddelbare scholen, waarmee de uitbouw van een neutraal onderwijsnet door de nationale overheid een vliegende start moest kennen. In Mechelen slaagde kardinaal Sterckx erin in een nieuwe conventie met de gemeenteraad het bestuur over het middelbaar college de volgende tien jaar in handen te houden. Van een commissie van toezicht over het stadscollege, die volgens de nieuwe wetgeving verplicht was, kwam niets in huis en minister Charles Rogier stemde aarzelend in⁷².

Zoals in 1848, wakkerde de machtsgreep van Louis Napoleon in Frankrijk in 1851 de Belgische patriottische eendracht aan en dit versterkte een laatste keer het unionisme in het land. De strenge winter van 1853-1854 veroorzaakte hogere graanprijzen, een algemene werkstaking en betogingen in de stad. De radicale liberalen verspreidden vlak voor de gemeenteraadsverkiezingen van 31 oktober 1854 een grievenlijst, die door het unionistische weekblad *De Dylbode* gesteund werd⁷³. Burgemeester De Pauw werd wegens zijn repressief optreden tegen de sociale onrust electoraal afgestraft en raakte niet eens als gemeenteraadslid verkozen. Pas een jaar later, nadat de laatste unionistische regering aan de macht was gekomen, werd door de koning in oktober 1855 de liberaal-katholieke schepen Edouard Broers als burgemeester benoemd. Het schepencollege bestond uit de liberaal-katholiek Egide Ketelaars, de radicale liberaal Constant De Brouwer

70. *Ibidem*. 71. *De Dylbode*, 20.8.1848. 72. ALOÏS SIMON, *Le cardinal Sterckx...*, p. 120-122.

73. *De Dylbode*, 29.10.1854, p. 1 en pamfletten gemeenteraadsverkiezingen 1854 (SAM, Modern archief, Varia nr. 390).

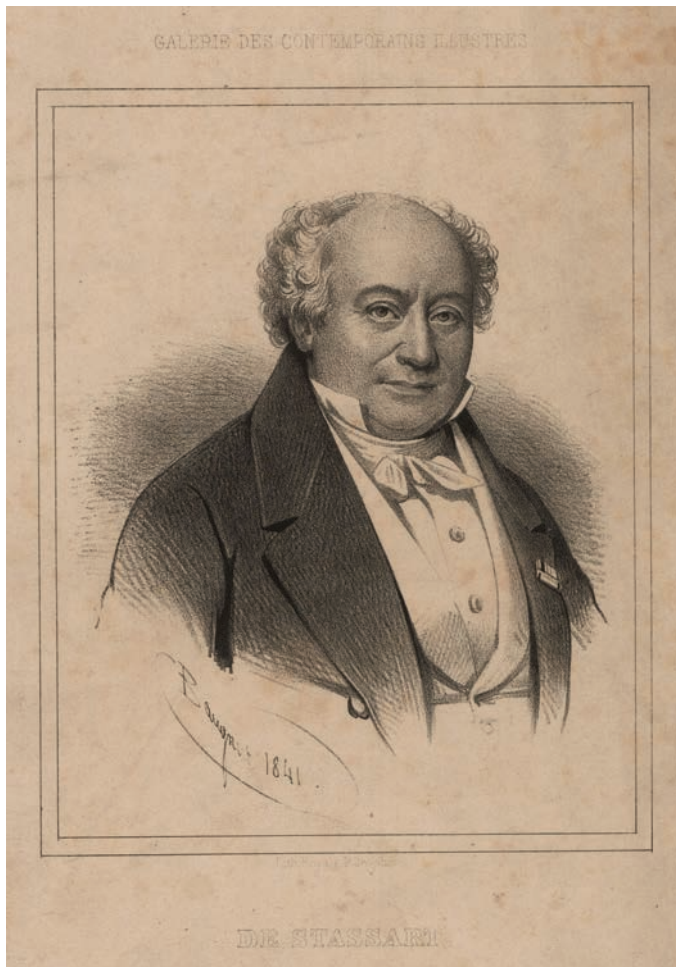
en nog twee liberalen⁷⁴. Het ontwerp voor de zogeheten ‘kloosterwet’ zette ook in Mechelen de ideologische tegenstellingen vanaf februari 1856 op scherp. De regering wilde bij wet de liefdadigheidsinstellingen onder privébestuur plaatsen en daarmee konden volgens de antiklerikale liberalen de religieuzen zonder overheidscontrole en met gewetensdwang aanzienlijke eigendommen van de onwetende bevolking bemachtigen. Nooit tevoren was een campagne in het land zo lang en zo hevig als die voor de gemeenteraadsverkiezingen van 1857. Die werden door zowel katholieken als liberalen opgevat als een ‘referendum’ over de rol van de kerk en de religie in de samenleving. De liberalen ontteden zich van hun gematigde vleugel en hun ‘gezuiverde’ lijsten haalden in de grote steden afgetekende overwinningen. In Mechelen was de katholieke meerderheid in de gemeenteraad in theorie nog verzekerd met 12 op 19 zetels. Aangezien de liberaal-katholieke burgemeester Broers en schepenen Ketelaars de liberalen steunden in de discussies over de scheiding van kerk en staat, beschikten de katholieken bij die kwestie nog over een meerderheid van slechts één stem.

De radicale liberalen deden in de periode 1842-1857 niet alleen in de stad Mechelen een goede zaak met het unionisme. Dankzij sterke personaliteiten, het programma van het Belgisch liberalisme en enigszins geholpen door de kiesrechtuitbreiding, veroverden zij in 1848 twee van de drie Kamerzetels in het arrondissement Mechelen en die behiel-

den zij tot de verkiezingen van 1857. De Senaatszetels waren stevig in handen van de landadel. Hertog Charles d’Ursel, een gewezen orangist die van huis uit katholiek was en van 1839 tot 1859 in de Hoge Vergadering zetelde, evolueerde in 1848 naar het liberale kamp⁷⁵. Daarna waren het steeds katholieken die vanuit het arrondissement Mechelen in de senaat zetelden, tot de Eerste Wereldoorlog.

Zoals vermeld, verloren in Mechelen de hoge clerus en het katholieke establishment hun greep op de voordracht van verkiezingskandidaten naarmate die zich autonoom positioneerden. Er ontbrak een politiek comité dat de ‘formele’ voordracht van een kandidatenlijst bij de verkiezingen regelde, de propaganda coördineerde en het programma formuleerde. Er doken pamfletten met lijstjes van kandidaten van de meest uiteenlopende opinies op, ontstaan vanuit persoonlijke relaties en niet vanuit ideologische keuzes. In de katholieke en unionistische pers werden enkele namen “gesuggereerd” zonder dat duidelijk was door wie of door welke instantie⁷⁶. Telkens kwam een unionistisch stadsbestuur tot stand dat een politiek van compromissen voerde in omstreden kwesties. De katholieke verkiezingskandidaten en verkozenen onthielden zich van commentaar of spaarden kool en geit. De radicale liberale minderheid in de gemeenteraad liet zich in de unionistische pers horen en spuide kritiek op het stadsbestuur en de regering bij wantoestanden of als zij zich miskend voelde⁷⁷. Vanaf 1842 konden de radicale liberalen

74. *Aenkondigingsblad*, 21.1.1855, 14.12.1856; *Gazet van Mechelen*, 9.12.1857. 75. *Le Progrès*, 15.6.1848, vermeldt hem als een liberaal opiniegenoot. 76. Zie de pamfletten van de gemeenteraadsverkiezingen 1830-1860 (SAM, Modern archief, Varia nr. 390). 77. Enkele voorbeelden uit de unionistische plaatselijke pers – De interpellatie van Armand de Perceval in de kamer over de drukperswet in *De Dylbode*, 12.12.1852; Het amendement bij de begroting

Geboren in Mechelen, was Goswin de Stassart een van de sleutelfiguren van de Belgische vrijmetselarij in de negentiende eeuw. In 1841 werd hij de eerste Grootmeester van het Grootosten van België, de koepel van loges in het hele land, en woordvoerder van de vrijmetselarij in België. (Stadsarchief Mechelen)

vanuit een underdogpositie opklimmen tot het niveau van een evenwaardige opiniegroep, naast de katholieke. Bovendien, de Mechelse liberalen verschilden wel onderling van mening over de democratisering en de sociale kwestie, maar zij waren verenigd rond het antiklerikalisme, zonder de openlijke tweestrijd die op het nationale niveau en in vele andere steden bestond tussen doctrinaire en radicale liberalen. Kardinaal Sterckx reageerde defensief. Voor de parlementsverkiezingen van 10 december 1857 gaf hij in detail instructies aan de lagere clerus voor de begeleiding van de katholieke kiezers op de verkiezingsdag. De richtlijnen waren een blaam voor de katholieke politieke leiders, die volgens de kerkleiding blijkbaar niet in staat bleken om de beïnvloeding van de kiezers zélf te organiseren⁷⁸.

VI. De vorming van de liberale en katholieke associaties en de eerste partijpolitieke conflicten (1857-1860)

In België was vanaf 1841 geëxperimenteerd met plaatselijke liberale en katholieke kiescomités als voorbodes van permanente po-

litieke organisaties, met wisselend succes. In Antwerpen kwam pas begin 1857 een liberale partij tot stand die levensvatbaar bleek en de katholieke partijvorming volgde met enige maanden vertraging⁷⁹. Ook in Mechelen liep het unionisme ten einde. Achter de schermen werkten de katholieke en de liberale opiniegroepen in 1857-1858 elk aan een eigen plaatselijk opinieblad. Het katholieke weekblad *Gazet van Mechelen* was op 12 juli 1857 het eerste resultaat. De liberalen volgden op 14 november 1858 met *De Mechelaer*, dat al een jaar later verdween, en vanaf 1863 kwam het weekblad *De Burgerij* uit⁸⁰.

De liberalen verloren in 1857 hun twee Kamerzetels in het arrondissement Mechelen op het moment dat nationaal het aantal liberale volksvertegenwoordigers steeg van 44 naar 70, en dat was de aanzet tot de vorming van een plaatselijke politieke partij. Op 26 april 1858 werd door 38 liberalen het (tweetalige) “reglement der Constitutionele en Liberale Associatie van Mechelen” goedgekeurd. Er werd voorzien in een poll – een interne verkiezing voorbehouden aan de partijleden – die de kandidaten voor de verkiezingen aanduidde uit een voordrachtlijst die door de leden samengesteld was⁸¹. Dat was volgens

van Florent de Brouwer de Hoogendorp in de kamer voor een extra krediet om de arbeiderslonen te verhogen, in *De Standaert van Mechelen*, 7.1.1855. **78.** Zie de instructies van een twintigtal bladzijden bij de herderlijke brief van 16 november 1857 in KAREL VAN ISACKER, *Herderlijke brieven over politiek...*, p. 28-29 en JEAN-LUC SOETE, *Structures...*, p. 205-206. **79.** LODE WILS, “Het unionisme te Antwerpen 1830-1857”, in Id., *Vlaanderen, België, Groot-Nederland. Mythe en geschiedenis*, Leuven, 1994, p. 113-149, inzonderheid p. 139. **80.** *De Mechelaer*, 14.11.1858; *De Burgerij*, 13.9.1863, jg. 1, nr. 1. De publicaties die zich niet tot opiniebladen ontwikkelden, vielen in 1857 terug op louter notariële berichtgeving, zoals *De Dylbode*, of verdwenen, zoals het *Aenkondigingsblad* (PIERRE RYCKMANS, *Drukkers en pers...*, p. 201-203, 246-248, 310-311, 525-533). **81.** Elke verkiesbare die door tien leden voorgedragen werd, kwam op een voorlopige lijst en door een poll werden de definitieve kandidaten aangeduid. [*Reglement der Constitutionele en Liberale Associatie van Mechelen*, Lier, 1858. (SAM, Modern archief, Varia nr. 888, Liberale verenigingen; *De Mechelaer*, 27.3.1859).

de liberale pers heel wat anders dan bij de katholieken, waar een tiental kopstukken in besloten kring besliste wie voorgedragen werd, onder druk van het aartsbisdom en gedreven door vriendjespolitiek en paternalisme⁸². Ondanks de interne democratische spelregels deed de liberale partijtop in de praktijk haar kandidaten zo goed als altijd bij handgeklap aanvaarden en dat bleef zo tot de invoering van het meervoudig algemeen stemrecht in 1893. De stichting van de liberale associatie van Mechelen was vooral het initiatief van provincieraadslid en gewezen Mechelse schepenen Hyacinthe Verhaghen, van zijn zoon rentenier Philibert Verhaghen en van de adellijke rentenier Louis Pouppez de Kettenis. Het drietal was fel antiklerikaal, maar wellicht geen vrijmetselaar en niet antigodsdienstig⁸³. *Gazet van Mechelen* reageerde met een oproep tot een gelijkaardig katholiek initiatief⁸⁴.

Alweer ontbraken de vrijmetselaarsloges bij de stichting van de stedelijke liberale associatie in 1858. De Mechelse loge *La Régénération* uit 1836 organiseerde nog banketten, ondersteunde de liefdadigheid en voerde propaganda voor de vrijmetselarij. In 1850 kocht het een eigen lokaal, maar een jaar later moest dit van de hand gedaan worden, wellicht om financiële redenen. De loge leefde boven haar stand en kreeg in het Grootoosten van Brussel smalend de bijnaam *La Dégénération de l'Orient de Malines*. Het Grootoosten en een loge in Brussel moesten bijspringen om de financiële schulden te

vereffenen. De volgende jaren deemsterde *La Régénération* weg en enkel een beperkt broederschap bleef bestaan, de *Cercle fraternel de Malines*⁸⁵.

Op 26 oktober 1858 vonden tussentijdse gemeenteraadsverkiezingen plaats voor de vervanging van een overleden liberaal gemeenteraadslid en van Armand de Perceval, die door een schandaal tot ontslag gedwongen was, ook als volksvertegenwoordiger⁸⁶. De liberale associatie deed zijn kandidaten uitroepen door een "algemene kiesvergadering" en stelde een programma voor rond de algemene liberale principes van vaderlandsliefde en de moderne vrijheden. De katholieke kiezer moest het stellen met een vage suggestie van twee namen in *Gazet van Mechelen*. De twee liberale kandidaten haalden bijna 62 % van de stemmen, een onverwacht ruime overwinning. Voor *Gazet van Mechelen* was de oprichting van een katholieke associatie gewettigd en dringend, was de medewerking van de "voornaemste en eerbaerste familiën onzer stad" verzekerd en ook de geestelijkheid had haar toestemming gegeven⁸⁷. De krant had voordien verslag gebracht over de bijeenkomst op 6 februari 1858 van 520 katholieke politici in Brussel. Die keurden unaniem de statuten goed van een *Comité Central*, een nationaal initiatief om de katholieke partijvorming op gang te trekken, de oprichting van plaatselijke associaties aan te moedigen en een eerste aanzet te geven tot een nationaal katholiek programma. Op

82. *De Mechelaer*, 27.3.1859. **83.** GREET GEYPEN, *Liberalisme in Mechelen. Historische schets van het liberalisme en de Liberale Partij in Mechelen van 1830 tot 1961*, Mechelen, 2009, p. 59-60. **84.** *Gazet van Mechelen*, 4.7.1858. **85.** GREET GEYPEN, *Liberalisme in Mechelen...*, p. 27-36. **86.** Een systeem van verkozen opvolgers bestond nog niet. **87.** *Gazet van Mechelen*, 17.10 en 31.10, 7.11.1858.

In de jaren 1830 werd Mechelen het spoorwegknooppunt van de jonge Belgische staat. Op 5 mei 1835 was de trein Brussel-Mechelen de eerste trein op het Europese vasteland. Dit bracht heel wat groeikansen voor handel en nijverheid met zich mee. Door allerlei maatregelen kon het Mechelse stadsbestuur dit potentieel aanwakkeren. (Stadsarchief Mechelen)

dat moment waren er katholieke associaties in Namen sinds 1851, in Gent sinds 1852, in Leuven sinds 1854, in Hasselt sinds 1857 en de pas gestichte in Antwerpen, Brussel, Kortrijk en Nijvel⁸⁸.

In Mechelen was wellicht sinds 1857 opnieuw een katholiek kiescomité actief dat over de voordracht van de kandidaten voor de parlamentsverkiezingen besliste, maar niet voor de gemeenteraad, want in oktober 1858 was zo een formele voordracht niet gebeurd. De druk om daar dringend werk van te maken, vergrootte door de oplopende spanningen met de radicale liberalen. Die ijverden vanaf het najaar 1858 in het parlement voor de afschaffing van de zgn. 'Conventie van Antwerpen', een compromis in de Scheldestad tussen de gematigde katholieken en liberalen over het stedelijk middelbaar onderwijs dat ook voor het Mechelse stadsbestuur een inspirerend voorbeeld was. Bijna zeven maanden na de liberalen riepen enkele Mechelse katholieke politici de verkozenen en enkele andere prominenten uit hun opiniegroep op 12 november 1858 voor het eerst bijeen als een politieke vergadering. De stedelijke Grondwettelijke en Conservatieve Associatie / *Association constitutionnelle et conservatrice* werd gesticht. Het was een partij met partijleden, maar organisatorisch zwakker uitgebouwd dan de liberale tegenhanger en zonder poll voor de aanduiding van de verkiezingskandidaten. Een Mechelse delegatie was volgens de liberalen vooraf raad gaan vragen bij de plaatselijke katholieke partijtop in Leuven, want als één van de

oudste katholieke associaties van het land gold die als voorbeeld⁸⁹. De eerste voorzitter van de Mechelse stedelijke associatie was baron Félix van den Branden de Reeth, volksvertegenwoordiger en gewezen Mechelse schepen.

Bij de gemeenteraadsverkiezingen van 30 oktober 1860 leden de katholieken in Mechelen alweer een nederlaag. Een nieuwe generatie antiklerikale liberalen deed zijn intrede, onder wie Louis Poupeze de Kettenis, medestichter van de liberale partij, en de industrieel Guillaume Raghenon, die fortuin had gemaakt met zijn metaalfabriek dat voor de spoorwegen produceerde. Zij gedoogden voorlopig nog de liberaal-katholieken Edouard Broers als burgemeester en Egide Ketelaars als schepen omdat die de liberale meerderheid in discussies over confessionele thema's steunden. *Gazet van Mechelen* sackerde "dat het uit partijgeest alleen is dat de liberalen stemmen. (...) men kiest thans dien of dien man, alleenlijk omdat hij onder de hooge bescherming eener liberale associatie als kandidaet optreedt. Ja, zegde ons (...) een persoon van aanzien : neemt eenen aep, zet hem eenen hoed op den kop, trekt hem een kazakje aen, en wordt hij door de liberale associatie als kandidaet voorgedragen, vast en zeker bekomt hij al de stemmen der leden dier associatie van den eersten tot den laatsten toe, zonder uitneming"⁹⁰. Ridder François de Cannart d'Hamale, medestichter van de katholieke associatie, raakte niet als gemeenteraadslid herkozen en legde uit protest tegen "de schandigste en hatelykste

88. *Gazet van Mechelen*, 21.2, 4.7.1858; JEAN-LUC SOETE, *Structures...*, p. 14-16. 89. *De Mechelaer*, 21.11.1858 en 3.2.1859 (foutief gedateerd als 3.1.1859). 90. *Gazet van Mechelen*, 4.11.1860.

partygeest" al zijn bestuursmandaten in het plaatselijke verenigingsleven neer, al keerde hij een jaar later al terug in de politiek als senator⁹¹. De katholieken beseften dat het unionisme voorbij was. Bovendien vreesden zij dat door de partijstrijd de "bekwaame gemeentebestierders" hun onafhankelijkheid verloren omdat zij "door partyschap aangedreven" zouden worden⁹². De partijpolitiek was dus volgens hen een kwalijke zaak omdat die het beheer van de stad bezwaarde met politieke argumenten en discussies, die niet het algemeen belang van de stad maar slechts van enkele politici en hun achterban dienden en de tweespalt onder de Mechelse bevolking versterkten.

François de Cannaert d'Hamale engageerde zich vanaf 1858 volop voor de uitbouw van de katholieke partijorganisatie in de stad en op nationaal vlak. Hij werd plaatselijk partijvoorzitter en senator in 1861-1884, maar belangrijker was zijn rol als voortrekker en nationaal voorzitter van de *Fédération des Cercles catholiques de Belgique* / 'Verbond van Katholieke Kringen van België'. Dat was een poging uit 1868 om de politieke katholieke initiatieven nationaal te bundelen. De rudimentaire partijstructuur limiteerde de impact van het nationaal bestuur. François de Cannaert d'Hamale, die nationaal voorzitter bleef tot zijn ééentachtigste in 1884, kon zich niet profileren als een groot leider van de parlementaire rechterzijde of van de Federatie omdat hij als compromisfiguur geen strijd in eigen rangen wilde⁹³.

In 1860 was een liberale en een katholieke associatie in de stad Mechelen actief. Elke opiniegroep had ook een arrondissementele associatie, die niet méér was dan een bijeenkomst van de leiders van de Mechelse stedelijke associatie en de partijtenoren van Willebroek, Lier, Duffel, Heist-op-den-Berg en Puurs. Die partijelite bestond uit de verkozen senatoren en volksvertegenwoordigers, de provincieraadsleden, de plaatselijke burgemeester of schepenen, ofwel de katholieke oppositieleiders in de gemeenteraad en soms enkele prominente hoge burgers zonder politieke functie. Zij duiden de kandidaten voor de parlementsverkiezingen aan. Bij de liberalen gebeurde dat in theorie met een poll, al werden de door de liberale partijtop voorgedragen kandidaturen bijna altijd door de partijleden bij handgeklap bevestigd. Gelijkaardig was de kantonale associatie, die uitsluitend verzamelen blies om de kandidaten voor de provincieraadsverkiezingen aan te duiden.

VII. De breuklijnen in de Mechelse microkosmos en de 'nationalization of politics'

Volgens de sociologen Seymour Martin Lipset en Stein Rokkan vormen de opiniegroepen zich rond maatschappelijk significante breuklijnen en die worden door hun leiders uitgekristalliseerd in politieke partijen. Twee revoluties, de vorming van de moderne staten en de industrialisering, liggen aan de basis van vier breuklijnen. Het gaat om langdurige,

⁹¹. *Ibidem*. ⁹². *Gazet van Mechelen*, 17.10.1858. ⁹³. JEAN-LUC SOETE, *Structures...*, p. 304-305 en 640.

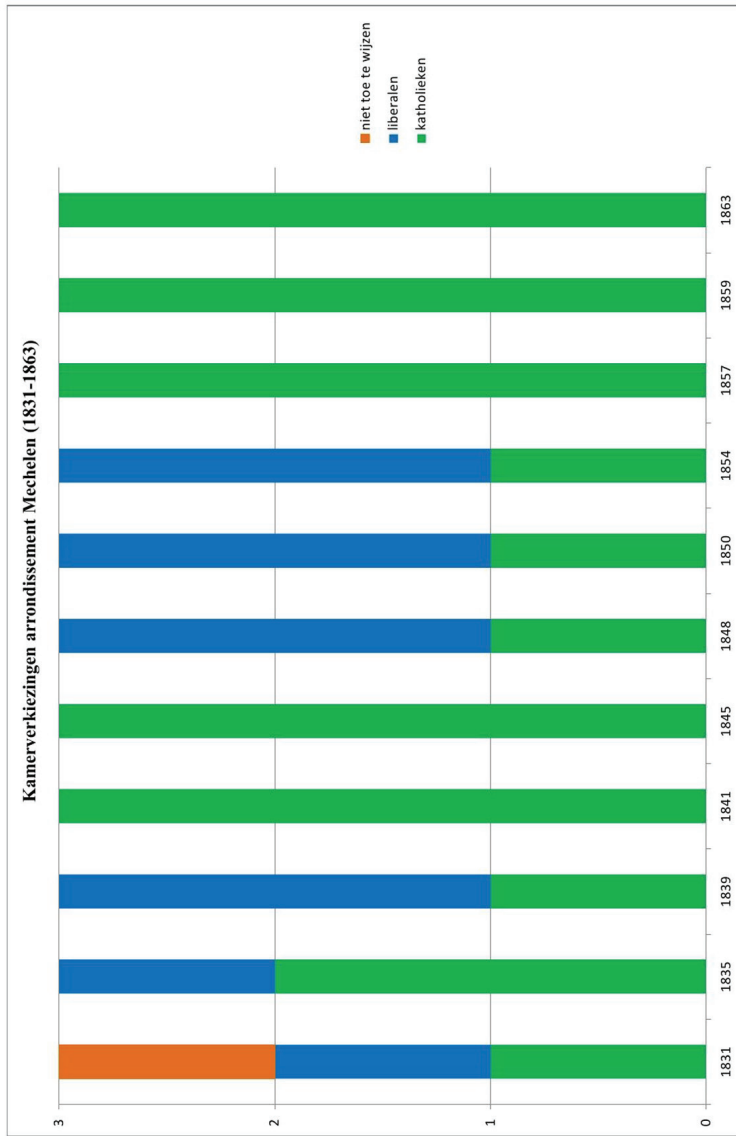
vaak geïnstitutionaliseerde conflicten, waarbij relatief grote groepen burgers betrokken zijn en die aanleiding geven tot een politisering van het conflict, dus een politieke oplossing vereisen⁹⁴. In het Koninkrijk der Nederlanden domineerde de confessionele breuklijn, met het conflict over de positie van de kerk in de staat. Toch kwam in de zuidelijke provincies tegen het huis van Oranje een alliantie tot stand van katholieken en liberalen, die na 1830 de nieuwe staat België uitbouwde.

De confessionele breuklijn werd soms versterkt, soms doorkruist door andere breuklijnen en de sterkte van de opiniegroepen was niet overal gelijk. Er was ook een breuklijn tussen de steden en het platteland. Mechelen werd al in 1836 in de industriële revolutie geworpen toen de centrale werkplaats van de spoorwegen zich in de stad vestigde. Op het platteland bleven de landbouw en de autarkische, ambachtelijke nijverheid nog tot het einde van de 19de eeuw de voornaamste economische sectoren. Bovendien, in de steden werden de ideeën van de moderne vrijheden en de secularisatie populair, terwijl op het platteland de kerk een dominerende invloed bleef uitoefenen. Dat versterkte de breuklijn kerk-staat. De landelijke kantons Duffel, Heist-op-den-Berg en Puurs waren katholieke bastions en in het kanton Lier stonden de liberalen weliswaar sterk tot 1872, maar daarna was het katholieke overwicht er niet meer tegen te houden. Daardoor was het voor de liberalen vanaf 1857 niet meer haalbaar om een parlementslid in het arrondissement verkozen te krijgen, ondanks

hun sterke positie in de stad Mechelen. Pas 46 jaar later, in 1900, kregen zij één van de inmiddels vier Kamerzetels in handen. Zoals gemeld, had de adel de senaatszetels in handen, en die was overwegend katholiek.

Met de complexer wordende samenleving ontstond bovenop de breuklijn kerk-staat en stad-platteland in Mechelen een derde – dubbele – breuklijn over het centraal gezag. Er was de horizontale breuklijn tussen de regionale functie van de stad Mechelen tegenover het streven naar autonomie in de periferie. Vanaf circa 1857 stonden de Lierse katholieken erop dat hun politieke leider op de Kamerlijst kwam, zoals dat vóór 1848 het geval was geweest. Daarnaast was er de verticale breuklijn tussen de lokale en de hogere, provinciale en vooral nationale overheden. Omdat het nationale staatsapparaat nog zwak stond, was de autonomie van de stad nog erg groot. Zo konden de gemeenteraden de kieswijken in 1842 naar eigen goeddunken inrichten. Naarmate de centrale overheid zich beter organiseerde, eigende zij zich meer politieke zeggenschap toe. Dat geldt ook voor de nationale partijen : naarmate die zich ontwikkelden, onderwierpen zij de associaties aan hun gezag. Met de industriële revolutie ontstond de vierde breuklijn, de sociale tegenstelling van de welgestelde klasse van eigenaars en hoge burgerij versus de arbeiders, lagere bedienden en kleine middenstanders. Die manifesteerde zich in Mechelen vanaf het einde van de jaren 1870. De breuklijnen werden tevens gekruist met de alsmaar toenemende tegenstelling tussen het verfranste Mechelen en de Vlaams-

94. SEYMOUR M. LIPSET & STEIN ROKKAN, *Cleavage Structures...*, p. 5 en 13-14.

voelende andere steden en gemeenten in het arrondissement, met Lier voorop⁹⁵.

De studie van Mechelen bevestigt wat pas uit recente analyses blijkt : slechts bij enkelingen was er een Belgisch-patriottisme en de Belgische geschiedschrijving in de negentiende en twintigste eeuw stelde onterecht dat de nood aan nationale onafhankelijkheid de revolutie van 1830 onafwendbaar maakte⁹⁶. Voor de meeting van de Belgisch-patriottische kring net voor de gemeenteraadsverkiezingen van eind oktober 1830 – één van de enige hoogdagen van die club – konden slechts een tachtigtal burgers gemobiliseerd worden⁹⁷. Wél zagen de liberaal-katholieken in de liberale grondwet van 1831 een waarborg om zich onbelemmerd te ontplooiën in het maatschappelijk leven en het katholiek karakter van de natie uit te dragen⁹⁸. De liberalen streefden naar een gecentraliseerde staatsinrichting en trachtten een liberale nationale identiteit te ontwikkelen vanuit hun verenigingen en in veel steden met ondersteuning van de loges. Belangrijke stappen in het proces van ‘nationalization of politics’ waren de nationale bijeenkomsten van de parlementsleden per opiniegroep, zoals de ‘parlementaire rechterzijde’ van de katholieken vanaf 1841, en de behandeling van ‘nationale’ thema’s, ook bij de gemeenteraadsverkiezingen, zoals in Mechelen vanaf 1842. Op het nationaal liberaal congres in 1846

riepen de deelnemers op tot de vorming van een nationale ‘antiklerikale’ partij en dit gaf op veel plaatsen in het land een belangrijke impuls aan de liberale partijvorming, maar niet in Mechelen. Wél gaf het programma van het Belgisch liberalisme een houvast aan de Mechelse liberale kandidaten voor hun antiklerikale strijd, zoals bij de verkiezingen voor het parlement van 1848 en 1857⁹⁹.

Toen het unionisme ook in Mechelen in 1858 ten einde liep en in de stad in 1861 een schoolstrijd uitbarstte, gingen de clerus en de militante gelovigen in het verweer tegen de liberalen. Zij ontplooiden het ‘organisatiekatholicisme’ en gelovige leken namen het initiatief voor de katholieke Congressen van Mechelen van 1863, 1864 en 1867. Op deze nationale massamanifestaties werden weliswaar politieke kwesties gemeden, maar de uitstraling van de godsdienst in het openbare leven werd bevorderd : in het onderwijs, de liefdadigheid, de pers, de kunst en cultuur en het ontspanningsleven. De bijeenkomsten gaven de aanzet tot een ‘nationale katholieke identiteit’, spoorden de katholieken aan in de maatschappij de belangen van de kerk te verdedigen en versnelden over heel het land de polarisering tussen katholieken en ‘antiklerikalen’¹⁰⁰. Met de uitbouw van een katholiek naast een officieel onderwijsnet werd één van de pijlers gezet van de verzuilde samenleving. De volgende decennia

95. SEYMOUR M. LIPSET & STEIN ROKKAN, *Cleavage Structures...*, p. 47. De vierde breuklijn tussen kapitaal en arbeid luidde vanaf het midden van de jaren 1870 de strijd in tussen reformisten en revolutionairen. 96. MARNIX BEYEN, *Een onafwendbaar toeval...*, p. 75-89. 97. ELS WITTE, *Politieke machtsstrijd...*, dl. 1, p. 63, noot 239. 98. LIEVE GEVERS, «Voor God, Vaderland en moedertaal. Kerk en natievorming in België, 1830-1940”, in *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, nr. 3, 1997, p. 29. 99. Zonder expliciet te verwijzen naar dat programma, werd de scheiding van kerk en staat hét thema voor de radicale liberalen. *Gazet van Mechelen*, 2.12.1857; GREET GEYPEN, *Liberalisme in Mechelen...*, p. 43-44. 100. STATHIS N. KALYVAS, *The Rise of Christian Democracy...*, p. 59, 71, 187-188.

ontstonden ‘aparte’ leefwerelden in een min of meer afgezonderd netwerk van verenigingen, gebaseerd op eenzelfde ideologie en binnen dat netwerk was de gezamenlijke ‘identiteit’ sterk over de hele natie¹⁰¹. De evolutie was ingezet naar nationale campagnes rond algemene partijprogramma’s door centraal georganiseerde partijen, ook voor de gemeenteraadsverkiezingen¹⁰². Zo heeft de partijvorming een kapitale rol gespeeld in het ontstaan van de moderne natie.

VIII. Besluit

De analyse van de opiniegroepen en de partijvorming in Mechelen in 1830-1860 leidt tot conclusies die afwijken van de bevindingen uit het wetenschappelijk onderzoek tot heden. In Mechelen was de trouw aan het Nederlands bewind tijdens de Belgische revolutie van 1830 groter dan tot heden aangenomen wordt. Meer dan studies vooropstellen, waren gezaghebbende katholieken uit adel en burgerij in de orangistische beweging actief, ook als leiders ervan. Zoals historicus David Pinkney voor de Franse revolutie van 1830 vaststelde, stonden in Mechelen, zoals in andere ‘zuidelijke’ steden in het Koninkrijk der Nederlanden, niet zozeer verschillende sociale groepen binnen de elite tegenover elkaar, maar wel rivaliserende

elites, die op sociaal vlak redelijk homogeen waren. De revoluties van 1830 in Frankrijk en België waren dus geen strijd tussen de adel en de hoge burgerij versus de lage burgerij en de arbeiders, wel tussen voor- en tegenstanders van het bewind binnen elk van deze sociale klassen. Dat verklaart mee waarom nadien geen nieuwe sociale klasse aan het roer kwam¹⁰³. Het gewone volk stond veraf van de ideologische strijd en er was geen ‘arbeidersorangisme’, net zomin als er bij de Mechelaars een revolutionair elan was. Anders dan de mythe van de ‘proletarische revolutie’ ons voorhoudt, bleef het gewone volk tijdens de revolutiedagen uit beeld, tenzij bij enkele rellen die overigens geen beslissende impact hadden op de gebeurtenissen. De “School van Mechelen” van hoge clerici en gezaghebbende leken voerde vanuit het aartsbisschoppelijk paleis in Mechelen vanaf 1826 de katholieke oppositie van de zuidelijke provincies aan tegen de protestant Willem I en zijn regering, maar wilde geen revolutie en verzoende zich met de toegevingen van de koning in 1828-1829. Daarop verloor zij de controle over de oppositiebeweging die zichzelf in gang gezet had en die onbedoeld leidde tot de revolutie van 1830. De orangisten bleven sterk staan in Mechelen, tot zij electoraal van de kaart werden geveegd bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1836. De volgende jaren sloten zij zich aan bij de bestaande stromingen : antiliberale

101. LUC HUYSE, *Over politiek*, Leuven, 2003, p. 124. Zie over de verzuiling in België : JAAK BILLIET (red.), *Tussen bescherming en verovering. Sociologen en historici over zuilvorming*, – Kadoc-Studies 6, Leuven, 1988, 324 p. **102.** De start van dit proces wordt gesitueerd in de beginfase van de politieke partijen door DANIELE CARAMANI, *The Nationalization of Politics...*, p. 1-5. Het proces versnelde toen de invoering van het algemeen stemrecht in de Westerse parlementaire regimes in het vooruitzicht werd gesteld, in België omstreeks 1891. Zie mijn paper *Nationalization of politics on the local level in Belgium (1830-1976)*, *European Social Science History Conference*, Wenen, 23-26.4.2014, 14 p. **103.** DAVID H. PINKNEY, *The French Revolution of 1830*, Princeton, 1972, p. 273 en 295. Voor de Belgische revolutie wordt dit bevestigd door ELS WITTE, *Het verloren koninkrijk...*, p. 529-530.

ultramontanen, liberaal-katholieken, sociaal-conservatieve doctrinaire liberalen of anti-klerikale radicale liberalen.

Gedreven door het Belgisch patriottisme werd de confessionele breuklijn het eerste decennium na de revolutie toegedekt door het unionisme. Dat verloor door het wegvallen van de gemeenschappelijke vijand zijn politieke nut. De katholieke volksvertegenwoordigers en senatoren groepeerden zich vanaf begin 1841 in de 'parlementaire rechterzijde' en in Mechelen leed het unionisme in 1842 een eerste keer schipbreuk. Na de nederlaag van de radicale liberalen bij de gemeenteraadsverkiezingen van dat jaar kreeg het unionisme in de stad nieuw leven ingeblazen. De katholieke opiniegroep eiste in zijn propaganda het monopolie van de 'gematigdheid' voor zich op, trachtte de gematigde liberalen mee te krijgen en kantte zich tegen partijvorming. De keerzijde was dat zij een politiek moesten verdedigen van compromissen die weinig enthousiasme opwekte bij de kiezers. Bovendien groeide de onenigheid tussen de ultramontanen, die het herstel nastreefden van de macht van de kerk in de maatschappij, en de liberaal-katholieken, die in de moderne vrijheden en de secularisatie juist een middel zagen om de positie van de kerk en het geloof in de moderne samenleving veilig te stellen. De veroordeling van het liberaal-katholicisme door Rome in 1832 had in Mechelen weinig indruk gemaakt en kardinaal Sterckx bleef tot zijn overlijden in 1867 de verworvenheden van de revolutie voluit verdedigen. Naarmate vanaf 1846 de liberalen hun politiek programma trachtten te realiseren, versterkten bij de katholieken de ultramontanen ook in Mechelen hun positie.

Binnen de liberale opiniegroep wonnen de radicalen kiezers met hun offensieve politiek. Vanaf 1857 werden de gematigden uit hun rangen geweerd.

De strijd tussen Belgische patriotten en orangisten voor, tijdens en na de revolutie van 1830 had niet geleid tot partijvorming. In oktober 1830 was in Mechelen een patriottische club actief, die in een poll van haar leden de Belgische revolutionair steunde die door het Voorlopig Bewind als burgemeester aangesteld was. Maar daarna viel de werking stil. De orangisten beschikten evenmin over een comité dat de verkiezingskandidaten aanduidde, modellijstjes verspreidde, kiezers bewerkte, meetings belegde, propaganda voerde, discipline kon afdwingen van hun verkozenen en de voorbode was van een partij met een permanente werking, zoals in Gent en in Luik. Door het unionisme en de dominantie van de katholieken in de gemeenteraad was ook de volgende jaren geen sprake van partijvorming. Begin 1841 was Mechelen de enige van de twintig belangrijkste steden in België waar nog geen katholiek kiescomité actief was. Ook bij de liberalen ontbrak zulke instantie. Bovendien, terwijl een aantal vrijmetselaarsloges – maar niet allemaal – in de grote steden de eerste liberale, 'antiklerikale' politieke manifestaties organiseerden en de liberale partijvorming patroneerden, was hiervan in Mechelen niets te merken. Pas vanaf 1836 was opnieuw een loge in de stad actief en die beperkte zich tot liefdadigheid en enige propaganda voor het ideeëngoed, maar miste leiderschap en middelen.

Het zo geroemde nationaal liberaal congres van 1846, een initiatief van een Brusselse

loge, leidde niet tot partijvorming, alweer een hardnekkige mythe die doorprikt wordt. Er kwam de volgende decennia niet eens een waardige opvolger van de manifestatie, er ontstonden geen nationale partijinstanties en er kwam de eerstvolgende jaren geen liberale associatie in Mechelen. Wel tekende het congres de krijtlijnen van een programma van het Belgisch liberalisme. Het zette het einde in van de ‘partijloze’ nationale regeringen en het unionisme kwam ook in Mechelen onder druk. Liberale volksvertegenwoordigers en senatoren verenigden zich rond antiklerikale thema’s zoals het neutraal onderwijs. In 1847 werd de eerste liberale regering gevormd, al bleef de verdeeldheid tussen doctrinair en radicalen over de strategie en het programma groot. De voordracht van een eigen kandidatenlijst door een ‘partij’ gebeurde in het arrondissement Mechelen voor het eerst door radicale liberalen bij de parlementsverkiezingen in 1857. Pas het jaar nadien gebeurde dat voor de gemeenteraadsverkiezingen in de stad Mechelen, alweer eerst door de radicale liberalen, wat de katholieken tot een tegenreactie dwong. Door de polarisering tussen katholieken en liberalen en het kiemen van een prille vorm van liberale en katholieke ‘identiteiten’ kwamen in 1858 een liberale en een katholieke associatie tot stand, geënt op de confessionele breuklijn. De eerste nationale partijstructuren – of wat daarvoor moest doorgaan – ontstonden tussen 1868 en 1875 als een los amalgaam van zulke plaatselijke kiesverenigingen en propagandakringen van katholieken en van liberalen.

Door de symboolfunctie van Mechelen als katholieke ‘hoofdstad’ van België had de confessionele breuklijn er zich steeds krachtig ge-

manifesteerd. De schoolstrijd brak er al uit in 1861, ruim 18 jaar vroeger dan in de nationale politiek. Naast deze breuklijn was er de rivaliteit tussen de binnenstad Mechelen, de gehuchten eromheen en de plattelandsgemeenten. De steun voor de moderne vrijheden en de secularisatie van de samenleving was onder de stedelijke bevolking het grootst en de economisch belangen waren tegenstrijdig tussen de industrie en handel in de stad versus de landbouw en ambachtelijke nijverheid op het platteland. De stad Mechelen eigende zich ook een regionale functie toe, zowel tegenover het centraal gezag in Brussel als ten aanzien van de andere gemeenten in het arrondissement, die op hun autonomie stonden. De uitbouw van een Belgische staat en natie, verenigd rond een bewust ‘Belgisch nationaal gevoel’, voltrok zich de volgende decennia langzaam. De partijvorming op zich was alleszins een doorbraak in de ‘*nationalization of politics*’, omdat de associaties het initiatief van de kandidaatstelling voor verkiezingen uit handen namen van de individuele politicus, een einde maakten aan de vele modellijstjes van personen zonder inhoudelijke basis en schoorvoetend enkele ‘nationale’ programapunten naar voor schoven.

De analyse van het orangisme, de Belgische revolutie, de opiniegroepen en de partijvorming in de periode 1826-1860 blijkt vanuit het historisch onderzoek van het lokale beleidsniveau van Mechelen op vele punten afwijkend van wat de wetenschappelijke literatuur ons voorhoudt. Of als gevolg daarvan ook het algemeen beeld moet bijgesteld worden, kan een vaststelling zijn op basis van verder onderzoek van andere steden en gemeenten.

HERWIG DE LANNOY (°1962) is licentiaat geschiedenis (KU Leuven, 1984), voltooide een postgraduaat Bedrijfskunde (KU Leuven, 2008) en bereidt een proefschrift voor over Politieke partijen in Mechelen (1830-1876). Ontstaan, evolutie en werking van de partijen op het lokale beleidsniveau in België. Hij schreef o.a. bijdragen voor De geschiedenis van Mechelen. Van heerlijkheid tot stadsgewest (Lannoo, 1991), voor de Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging, voor Wetenschappelijke Tijdingen op het gebied van de Vlaamse Beweging en biografieën over Mechelse figuren in het Nationaal Biografisch Woordenboek. Hij is voorzitter van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen en eindredacteur van de Handelingen, het jaarboek. Hij vervulde managementfuncties en mandaten in raden van bestuur van diverse ondernemingen en is momenteel consulent bij een bureau voor sociale economie en duurzaam ondernemen.

Afkorting

SAM | Stadsarchief Mechelen

